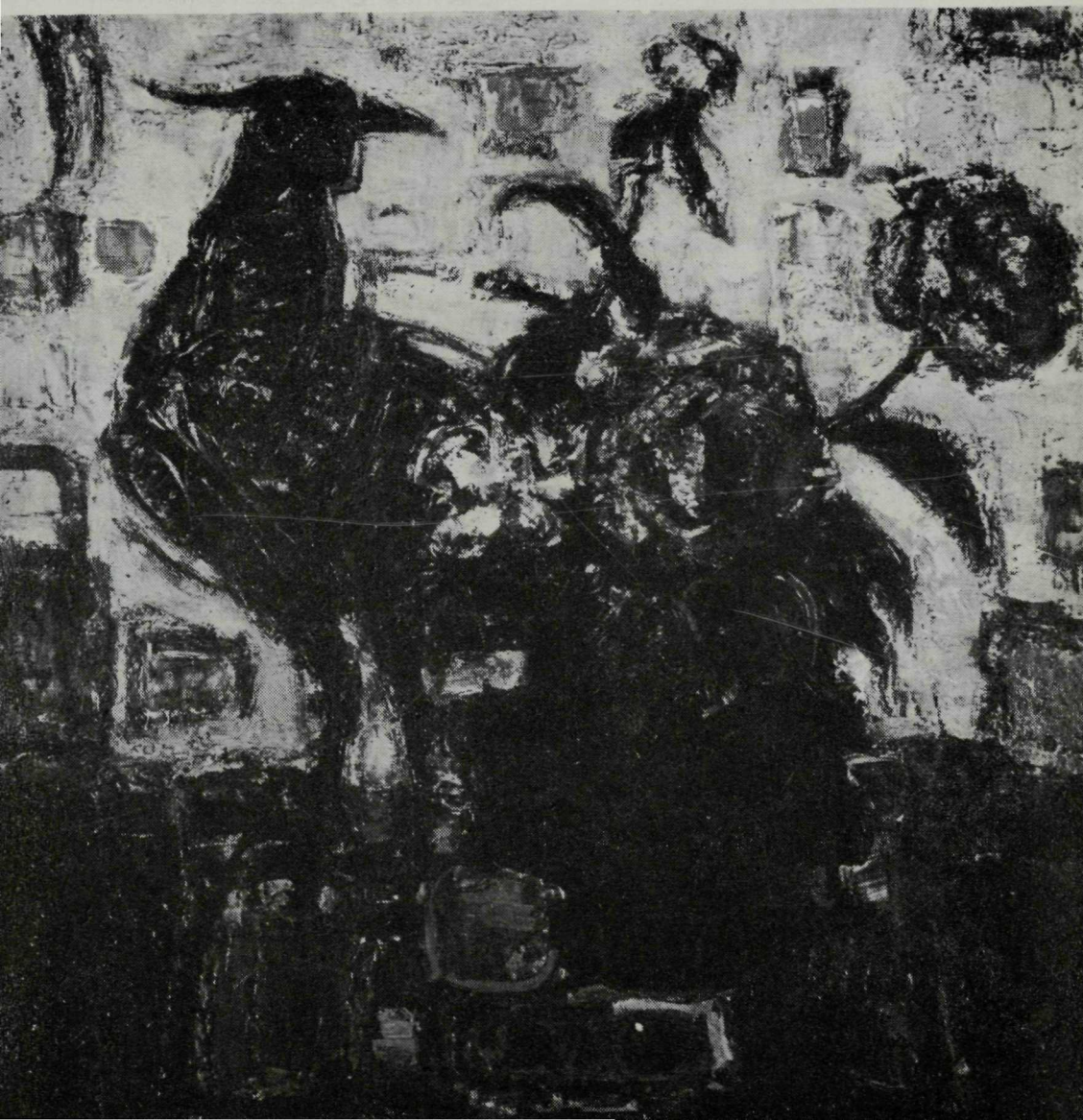

JÁSZKUNSÁG

XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

1968. SZEPTEMBER

JÁSZKUNSÁG

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
Szolnok Megyei Szervezetének folyóirata

Megjelenik negyedévenként

XIV. évfolyam, 2. szám

1968. május

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta
Központi Hírlap Irodánál (Bp., V., József nádor
tér 1.) és a postahivataloknál. Előfizetési díj:
1 évre 20,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni elő-
fizetésnél 61 280, közületinél 61 066,

A szerkesztő bizottság elnöke:

S z u r m a y E r n ő

Szerkesztő bizottság:

Barna Gábor, Elek Lajos, Imre Lajos,
Mészáros Ferenc, Mohácsi Ottó, Simon Béla,
Soós István

Felelős szerkesztő:

K a p o s v á r i G y u l a

Szerkesztőség: Szolnok, Kossuth tér 4.

Telefon: 23—50.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk
vissza.

Kiadja a Szolnok megyei Néplap
Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó: Virágh Iván

Index-szám: 25 910

3633—68. Szolnoki Nyomda, Szolnok

Május 1 .u. 19.

Felelős vezető: Mészáros Sándor.

T A R T A L O M :

Dr. Ungor Tibor: Marz Károly születésé- nek 150. évfordulójára — — — —	97
Dr. Merényi László: Háborúellenes moz- galom Szolnok megyében 1918. január —október között — — — — —	105
Benedek Gyula: Forradalmi események Tiszapüspökiben 1918—19-ben — —	114
Cseppentő Miklós: Egy népművelő és pe- dagógus 1919-ben. — Adalékok Csikós József népművelő tevékenységéhez	119
Imre Lajos: Pókász Endre hagyatéka. — A jászapáti gimnázium történetéhez	128

F Ó R U M :

Barta László: Észrevételek a nagykunsági városok vezetőivel folytatott kerek- asztal beszélgetéshez. — — — —	136
Oláh Ferenc: A nagykunsági városok útjairól. — — — — —	139
Szűcs Ferenc: A nagykunsági városok lakásgondjaihoz. — — — — —	141
Dr. Uherkovich Gábor: Hozzászólás a Jászkunság 1968. májusi számának a Kisköre-i Vízelpcsőről szóló cikkeihez	142

Képek a szolnoki múzeumban rendezett fran-
cia képzőművészeti kiállítás anyagából
Georges Simonka: Keleti kompozíció

Marx Károly születésének 150. évfordulójára

I.

Marx Károly, a történelem szellemóriása, a legújabb kor géniusza, a nemzetközi munkásosztály vezére és tudományos világnézetének megteremtője 1818. május 5-én született.

Nem lehet eléggé gazdagon ecsetelni azt az életutat, melyet Marx Károly 1883. március 14-én bekövetkezett haláláig megtett.

Sokan és sokszor feltették kérdésként: hogy milyen ember volt Marx?

Marxról, az emberről kialakult véleményeket két nagy csoportra lehet osztani. A burzsoázia és a burzsoázia ideológusai engesztelhetetlenül gyűlölték. A munkásmozgalmon belüli ellenfelei hideg, elutasító magatartással, hatalomvágygal vádolták. Azok viszont, akik ismerték, szerették és tisztelték, egybehangzóan vallották, hogy Marx a személyes érintkezésben barátságos, szeretetreméltó és kedélyes ember volt.

Marx végső fokon a munkásosztály tudományos kommunista világnézetének kidolgozása miatt egyidőben volt kora leggyűlöltebb és legnagyobb tiszteletnek örvendő embere.

Nem kétséges, hogy Marx a magával szemben megszabott követelmények szerint mért mindenki mást. Könyörtelenül kemény volt a hangzatos szavak emberéhez, a fontoskodókhoz. „Frázisfaragó” – ez volt a legsúlyosabb ítélete, és akit egyszer „frázisfaragó”-nak ítélt meg, azzal végleg megszakította a kapcsolatát. Marx mérhetetlenül gyűlölte az írigységet, a féltékenységet, az álnagyságot, a mesterséges hírnevet, mint olyant, amely mögött tehetetlenség és aljasság húzódik meg. Sok példa bizonyítja viszont, hogy Marx mint ember a legigazságosabb, legméltányosabb volt, ha mások érdemeiről, elismeréséről volt szó.

Azt írják róla, hogy „Marxot gyermekei körében kellett látni, hogy teljes képet nyerjünk a tudomány e hőséne mély érzelmi világáról és gyermeki kedélyéről.” Marx nemcsak a munkát, hanem a társalgást, a szórakozást is komolyan gyakorolta. Egyik alkalommal, amikor leányai társasjáték közben kérdéseket tettek fel neki, arra Marx a legnagyobb komolysággal válaszolt. A Marxnak feltett kérdések és az azokra adott válaszok az alábbiak:

Mit tart boldogságnak?

Mit tart boldogtalanságnak?

A bűn, amelyet leghamarabb megbocsát?

A bűn, amelyet legjobban utál?

Színe?

A kedvenc életszabálya?

Küzdeni...

Behódolni...

Hiszékenység...

Csúszás-mászás...

Vörös

Semmi, ami emberi, nem idegen tőlem.

Amikor Marx 65 éves korában meghalt, Friedrich Albert Sorgé ezt írta: „Meghalt a szellemóriás, aki villámokat szórt a világra, a polgári világra, hogy eloszlassa az éjben és ködben burjánzó, az éjt és a ködöt újratermelő tudatlanságot, s kilátást nyisson az új korra, amelyben mindenki emberi életet élhet.”

Frankel Leó, a magyar munkásmozgalom nagy alakja a következő szavakkal vezécsüt tanítójától és barátjától: „Marx halott, de az egész munkáosztályt betöltő szellem él és élni fog, még akkor is, amikor mi, gyászoló tanítványai régen eltűnünk az örök éjszakában.”

Engels, aki Marx Károlyt, mint embert nagyon közéről és jól ismerte, búcsúbeszédet Marx temetésén az alábbi módon fejezte be: „Neve és műve is élni fog századokon át.”

Marxrol az emberrol szóló fejtegetéseinket kifejezően zárhatjuk Shakespeare gondolataival:

Ö volt az ember, vedd akármi részben
Masát a földön nem látjuk soha.”

II.

Marx Károly nem egycsapásra lett a nemzetközi munkáosztály vezére, a tudományos kommunista ideológia megalkotója. Ehhez a burzsoáziával és annak ideológusaival szemben folytatott közel másfél évtizedes kitartó és kemény harcra volt szükség. Marx élete künönösen példázta, hogy az emberek nem születnek szocialista tudattal, hanem harc közben válnak tudatos, cselekvő emberré, kommunistává.

Marx egyéni fejlődésének és átalakulásának folyamatában két fő szakaszt lehet és kell figyelembe venni. Első szakasz: Marx áttérése az idealizmusról és a forradalmi demokratizmusról a dialektikus materializmusra, a tudományos kommunizmusra. Ez a fejlődési szakasz az 1830-as évek közepétől kezdődik és 1844-ig tart.

A második szakasz: a dialektikus és történelmi materializmus alaptételeinek kidolgozása. Ez a fejlődési szakasz 1844-től 1848-ig tart. A koronát erre a szakaszra a „Kommunista Kialtvány” tette fel.

Marx tudományos tevékenysége tárgyául először és mindenekelőtt tudatosan és nem véletlenül a filozófiát választotta. Marxot a természet, a világ valóságos fejlődése megismerésének kérdései izgatták leginkább. A fiatal Marx első tudományos műve, amelynek megvédéséért a filozófia doktora címet megkapta: „A demokritoszi és az epikuroszi természetfilozófia különbsége” címet viseli.

Ebben a műben erősen érezhető, hogy Marxra nagy hatással volt Hégel álláspontja. Erre utal az is, hogy Marx nézete szerint „a történelem mozgásának alapja az emberi öntudat fejlődése”. Ugyanakkor Marx már ebben a tudományos értekezésében szembeszáll az uralkodó osztályok érdekeit szolgáló filozófiai hagyománnyal. A filozófiát ő a cselekvés és a tett filozófiájának, olyanak tekintette, amelynek egyidőben kell kielégítenie az emberi tudásszomjat és el kell vezetnie a gyakorlathoz. Végkövetkeztései tehát eltérnek Hégelétől, mert Marx a filozófiát mint olyat, amely a tudást és a szabadságot kell sugározza, szembeállítja a korabeli németországi viszonyokkal, azt hangsúlyozva, hogy a filozófiának harcolni kell minden földi és égi isten ellen.

Ezzel az első lépés megtörtént a világnak és az emberi társadalomnak a megváltoztathatatlanáról vallott nézetek megcáfolásában. Marx azzal a hégeli állásponttal képtelen volt megbarátkozni, mely szerint el kell fogadni az egyszerű valóságot, mint megváltoztathatatlant.

Marxot saját nézőpontja két dologra ébreszti rá: a filozófiát világivá kell tenni, másrészt: az ésszerűtlen valóság elleni harc a társadalmi intézmények, méginkább az állami intézmények elleni harcot jelenti.

Ezek után természetes, Marx nem vállalja, hogy német egyetemen dolgozzék, hanem a filozófia világivá tétele érdekében politikai pályára lép.

Marx 1842-ben lesz a „Rajnai Újság” szerkesztője. Az újságírói pálya – ahol nap, nap után összeütközik a porosz feudális állam törvényeivel, amikor védi a szegények érdekeit – gyorsítóló hat Marx egyéni fejlődésére. Mind gyakrabban leplezi le a reakciós porosz államot, azt a földesurak érdekei védelmezőjének tartja. Végleg elveti azt a hégeli felfogást, hogy az állam az erkölcsiség és a szabadság megtestesítője.

Marx azt vallja, hogy az állam csak akkor testesíti meg az erkölcsiséget és a szabadságot, ha nem magánérdekeket védelmez, hanem az egész nép érdekeit fejezi ki. Ezzel az állásponttal még nem jutott el arra a következtetésre, hogy minden állam egy meghatározott osztály politikai uralmát jelenti. Az viszont fontos lépés Marx részéről, a teljes igazság felismerése felé, hogy fellép a vagyonos kisebbség érdekeit kifejező állammal szemben és a jogokat a vagyontalanoknak követeli. Kimutatja a feudális állam törvényeinek osztályjellegét, azt, hogy ezek a nincstelenek ellen irányulnak, ezért igazságtalanok.

A Marx vezetése alatt álló Rajnai Újság a rendszer számára veszélyessé kezd válni, ezért 1843 tavaszán betiltják. Marx még 1843-ban Párizsba költözik, ott Arnold Rugéval együtt kiadják a „Német–Francia Évkönyv” c. folyóiratot. Párizsban Marxot lüktető politikai élet fogadja. Itt ismerkedik meg a francia és angol utópista szocializmussal. Marxra ebben az időszakban nagy hatással Feuerbach materializmusa van. Méltányolja annak harcát a vallás, a spekulatív filozófia ellen. Ugyanakkor bírálja azt a feuerbachit felfogást, mely szerint a vallás az ember változatlan antropológiai lényegének visszatükröződése.

Marx ebben az időszakban jut el arra a következtetésre, hogy a vallás a kizsákmányolással, az elnyomással van összefüggésben. Megállapítja: a vallás önmagában tartalmatlan, nem az égből, hanem a földből táplálkozik, s a torz valóság megszűnésével, amelynek elmélete, önmagától megszűnik, elpusztul.

Marx azt vallja, hogy meg kell teremteni a filozófia és a politika szövetségét, ha azt akarjuk, hogy a filozófia igazság legyen. Ezen a ponton Marx véglegesen eljut a régi doktriner filozófia tagadásához, és tudatára ébred annak, hogy a régi filozófiát gyökeresen át kell alakítani.

1844 elején két – Marx fejlődése szempontjából fontos – műve jelenik meg. Az egyik mű címe: „A hégeli jogfilozófia kritikájához”. Ebben fogalmazza meg – anélkül, hogy kisebbítené az elmélet jelentőségét – hogy „a társadalmi élet gyökeres átalakításának fő fegyvere nem a kritika, nem az elmélet, hanem a forradalom.” Ebben a tanulmányban mutatja ki először, hogy az ember teljes felszabadítására képes egyetlen erő csak a proletariátus lehet. Ehhez azonban új filozófiára van szükség, olyanra, amely feltárja a környező valóság lényegét. Marx már ekkor azt vallja: „Miként a filozófia a proletariátusban találja meg anyagi, úgy a proletariátus a filozófiában találja meg szellemi fegyverét.”

A másik mű címe: „A zsidókérdéshez”. Ebben Marx azokkal a nézetekkel vitázva, amelyek szerint a demokratikus átalakulás az ember végleges felszabadulását jelenti, kifejti: „elismeri a polgári demokratikus átalakulás, a politikai emancipáció progresszív jelentőségét, de szembeállítja vele az emberi emancipációt, a szocialista forradalmat, amely megszünteti a magántulajdont és az ember mindennemű elnyomását és kizsákmányolását.”

A „Zsidókérdésben” megírt gondolatait Marx továbbfejleszti azokban a feljegyzésekben, amelyek „Gazdasági és filozófiai kéziratok 1844-ből” címen maradtak fenn az utókor számára.

Marx ezekben a kéziratokban a klasszikus angol polgári politikai gazdaságtan bírálata során fogalmazza meg a dialektikus és történelmi materializmus kiinduló alaptételét, s ezzel alapozza meg lényegében már kommunista világnézetét.

Marxnak a barátsága Engelsszel 1844-től szövődik olyanná, amilyent a világ ezelőtt és azóta sem ismert. Engels egyéni fejlődésének az útja hasonló ahhoz, amit Marx végigjárt. Engels első nagy műve „A nemzetgazdaságtan bírálatának vázlata” címmel 1844-ben jelent meg. „A munkásosztály helyzete Angliában” című műve 1844–45-ben születik. Engels bírálva Smith és Richardó nézeteit, ezekben a művekben fogalmazza meg, hogy a munkásosztály nem csupán szenvedő osztály, hanem történelmi szerepre hivatott forradalmi vezető osztály. Az a helyzet, amelyben a munkásosztály él, – hangsúlyozza Engels – rákényszeríti őt a teljes felszabaduláshoz vezető forradalmi harcra. A munkásosztályt a forradalmi harc rávezeti arra a felismerésre, hogy számára a szocializmuson kívül nincs más út. A burzsoá rend bajait – fogalmazza meg Engels – nem lehet meggyógyítani, a „hűbéri szocializmus”-sal. Ekkor fogalmazza meg először a társadalom progresszív fejlődéséről, a néptömegek történelemformáló szerepéről később még teljesebben, pontosabban megfogalmazott tudományos nézetét.

Engels azt vallja egyrészt: hogy a proletariátusnak ahhoz, hogy betöltse történelmi hivatását, a burzsoáziával ellentétes érdekeket és elveket valló önálló osztállyá kell szerveződjön, másrészt: a szocializmus csak akkor válik igazán anyagi erővé, ha a munkásosztály harcának céljává válik. Nem kétséges, hogy ezekben a kérdésekben már az elmélet és a gyakorlat szoros összekapcsolásának a feladatai vannak megfogalmazva.

Marx és Engels 1844–46 közötti időszakban írják meg a „Szent család”-ot és a „Német ideológiát”. A két műben a dialektikus és történelmi materializmus alaptételeit dolgozzák ki.

A „Szent család”-ban Marx közeledik az értéktöbblet és a társadalmi, termelési viszonyok – általunk ismert – marxí elméletéhez. Ekkor Marxnak már majdnem teljesen kialakult álláspontja van a proletariátus forradalmi szerepéről és történelmi hivatásáról. Lényegében ez már a tudományos kommunizmus alaptételeinek kifejtése, bár még érezhető a feuerbachí hatás. Ugyanis Marx és Engels a tőkés termelési viszonyokat még úgy ítélik meg, mint az emberi természet eltorzulását. Az általuk kifejtett tételeket még a feuerbachí „reális humanizmus” terminológiájával jelölik.

Marx „Tézisek Feuerbachról” c. művében már Feuerbach materializmusát a kapitalista társadalmi viszonyokkal hozza összefüggésbe, sajátját pedig úgy jellemzi, mint a társadalmi élet kommunista átalakításának filozófiai megalapozását.

Marx a „Német ideológiában” már megtette azt a lépést, amely szükséges volt materialista történelemszemléletének kifejtéséhez. Ebben a műben már Marx és Engels magukat kommunista materialistáknak nevezik és elvetik a „reális humanizmus” terminológiáját. A „Német ideológiában” írják meg egyrészt, hogy a társadalmi lét határozza meg a társadalmi tudatot és nem megfordítva, ahogyan ezt addig elképzelték, másrészt a termelő erők és termelési viszonyok fogalmát; harmadszor: az osztályharcra összerángva azt, hogy törvényszerű minden olyan társadalomban, ahol a magántulajdonon alapuló termelési viszonyok uralkodnak. Végso fokon tehát a társadalmi forradalmak elkerülhetetlenek és elvezetnek az osztálynélküli társadalomhoz.

Végül egy adott társadalomban uralkodó eszmék mindig a hatalmon lévő osztály eszméi s az állam, függetlenül a kormányformától, mindig annak az osztálynak a diktatúráját testesíti meg, amely birtokolja a termelési eszközöket. Ez a gondolat Marxot közeljuttatja a proletárdiktatúra megfogalmazásához.

Marx ezt követően írja meg válaszul Proudhonnak a „Filozófia nyomora” c. művét. Marx ekkor már minden vonatkozásban a legszilárdabban vallja, hogy a kapitalizmust nem megjavítani, hanem társadalmi forradalom útján megdönteni kell. Az 1847 végén megírt „Kommunista Kiáltvány” tetézi be a proletáriátus tudományos világnézete, a dialektikus és történelmi materializmus történelmi folyamatát. A „Kommunista Kiáltvány” már teljesen érett marxista alkotás. A „Kommunista Kiáltvány” megírásának időszakában már és azt követően Marx következetes harcot indít a proletár párt megteremtéséért. Ebben a harcban nemcsak kidolgozott tudományos világnézet, hanem az 1848–49-es európai polgári demokratikus forradalmak gyakorlati tapasztalatai is közrejátszanak. Az Új Rajnai Újságnál 1844. jan. 1–1849. május 19-ig eltöltött idő Marx szempontjából fontos.

A Kommunisták Szövetsége 1847-ben alakult meg az Igazak Szövetségéből, Londonban. A Kommunisták Szövetsége Marx és Engels elképzelései szerint jött létre. Az Igazak Szövetsége tagsági igazolványán még ez volt felírva „Minden ember testvér”, a Kommunisták Szövetségének tagsági igazolványán már az, hogy „Világ proletárjai, egyesüljetek!”

Marx és Engels tevékenyen vett részt az 1848–49-es európai polgári demokratikus forradalomban. Marx mindig ott található, ahol legnagyobb szükség van rá. Engels személyesen készítette a tervét és vezette az 1848 tavaszán lezajlott pfalzi felkelést. Az európai forradalmak bukása után Marx erőteljesen hadakozik a „forradalom csinálás” szemlélete ellen, amelyet többen, így Louis Blanc, Ledru Rollin, Mazzini terjesztettek, de a fenti nézethez hasonlókat terjesztettek az emigrációban élő Kossuth és hívei is.

A különböző nézőpontok összecsapása következményeként szakadás állt be a Kommunisták Szövetségében. A szakadás után a Szövetség központját Kölnbe tették át, ahol az 1852-ig a „kölni kommunista perig” dolgozott. Ekkor mondták ki a feloszlását. 1852-től 1864-ig, az I. Internacionálé megalakulásáig 12 harcos esztendő telt el. A 12 év időszakában végbement fejlődésnek jellemzője egyrészt: a kapitalizmus erőteljes terjedése Európában, másrészt: a nemzetközi proletáriátus megerősödése. Az I. Internacionálé Főtanácsába Marxot is beválasztották. Ő írta az Alapító Üzenetet és a Szervezeti Szabályzatot is.

Az I. Internacionálé alakulásának pillanatában nagyon egyenetlen és vegyes összetételű volt. Ott voltak Marx és Engels, az őket követő Wilhelm Liebknecht, August Babel. Megtalálhatók Proudhon eszméinek követői, valamint Lassalle, de kísértett Bakunyin anarchista szelleme is. Az I. Internacionálé bármilyen vegyes összetételű is volt, a Marx nézeteivel szembenálló két fő irányzat körvonalai érzékelhetők, egyrészt: a kispolgári szocializmus-hirdetők opportunistá, reakciós irányzata, másrészt a baloldali opportunistá álforradalmi, anarchista irányzat.

A marxizmus a burzsoá ideológia elleni kérlelhetetlen harccal egyidőben a munkásmozgalmon belül jelentkező két irányzat elleni harcban vívta ki magának az uralkodó eszme szerepkörét a proletáriátus soraiban.

Marx számára az 1870-es francia–porosz háború, majd ezt követően a „Párizsi Kommün” nagy tapasztalatokat szolgáltatott.

Marx a kommün bukása után közvetlenül megírja a „Polgárháború Franciarországban” c. művét. Ezzel állít emléket a kommünnek. A kommün tapasztalatai azonban Marxot két fontos konzekvencia levonására készítették. Egyrészt: a forradalomnak nem szabad egyik kézből a másikba átvenni a demokratikus államgépezetet, hanem könyörtelenül szét kell azt zúzni. Másrészt: a proletáriátusnak minden országban szüksége van olyan önálló politikai pártra, amely győzelemre viszi a forradalmat a burzsoáziával szemben és vezeti a szocializmus útján.

Marx elképzeléseit javaslatként is előterjesztette, s azt 1871-ben a londoni, és 1872-ben a hágai kongresszusokon elfogadják.

Marx történelmi érdeme abban van, hogy kora szükségletét kielégítette, kidolgozta a proletariátus forradalmi elméletét, azt összekapcsolta a gyakorlati munkásmozgalommal, s ezáltal létrehozta a proletariátus önálló forradalmi politikai pártját. Ezzel a proletariátus kezébe adta nemcsak szellemi, hanem legfontosabb politikai fegyverét is a burzsoázia legyőzéséhez, a szocialista társadalom felépítéséhez. Ez emelte őt kortársai fölé.

Marx sok évig tartó gazdasági tanulmányainak első terméke a „Politikai gazdaságtan bírálatához” címen 1859-ben jelenik meg. Fő műve, a Tőke első kötete 1867-ben kerül kiadásra. 1875-ben írja Marx a „Góthai Program kritikája” című tanulmányát, s ebben már világosan, egyértelműen meghatározza a proletárdiktatúra fogalmát.

Ha Marx levelezéseit és esetenkénti önvallomásait vesszük figyelembe, azokból egyértelműen kiderül, hogy bárki másnál jobban látta és tudta: új elméletet a semmiből előteremteni nem lehet. Aki valami újat akar alkotni, annak a régit alaposan, tövről hegyére meg kell ismerni, el kell sajátítani. Marx sohasem tagadta, hogy tanításának elméleti forrását egyrészt a klasszikus német filozófia, másrészt a klasszikus angol politikai gazdaságtan, harmadszor a XIX. század eleji utópista szocialisták tanításai adták. Marx azonban új minőséget hozott létre azzal, hogy felfedezte az emberi társadalom fejlődéstörvényeit, azt az egyszerűnek tűnő tényt, hogy az embereknek először enniük, lakniuk, ruházkodniuk kell, mielőtt politikával, tudománnyal stb. foglalkoznak. Marx mutatta ki, hogy a mindenkori gazdasági fejlettségi fok az az alap, amiből egy adott korszak emberi társadalmának tudata kifejlődik, ezért azokat a gazdasági alaphoz kiindulva kell magyarázni, és nem megfordítva.

Marx mutatta ki a munka kettős jellegét, és fedezte fel az értéktöbbletet, mint a munka és tőke közötti kibékíthetetlen ellentét fő forrását, s ezzel bebizonyította a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet elkerülhetetlenségét.

Marx bizonyította be, hogy a munkásosztály nemcsak szenvedő, hanem történelmi szerepre hivatott forradalmi osztály. Marx kapcsolta egybe a szocialista tanítást az értéktöbblet elmélettel, s ezáltal a szocializmust utópiából tudománnyá változtatta. Kimutatta, hogy a szocializmus egy osztálynak, és pedig a proletariátusnak az eszméje.

Marx tanításai megtestesítik az elmélet és a gyakorlat egységét. Franz Mehring, Marx egyik legjobb életrajz írója a következőképpen fogalmaz: „Marx páratlan nagyságának forrása minden bizonnyal nem utolsó sorban az, hogy benne a gondolat és a tett embere elválaszthatatlanul egybeforr, s e kettő egymást kölcsönösen kiegészítette. De nem kevésbé bizonyos az sem, hogy a benne rejlő harcos mindenkor megelőzte a gondolkodót.”

III.

A tudományos kommunista világnézet 120 éves fejlődése és kiteljesedése során nem egyszer bizonyosodott be, hogy nem tűri a szematizmust, formalizmust. A marxizmus abban az értelemben is sajátos tudomány, hogy az emberi társadalom gyökeres átalakításához vezető zárhoz megfelelő kulcsot csak annak a kezébe ad, aki teljesen azonosul vele, aki szelleméhez és nem írott betűihez ragaszkodik.

A tudományos kommunista világnézet kiteljesedése azt is jelenti, hogy már Marx és Engels életében továbbfejlődik, gazdagodik.

Lenin is éppen azért volt képes valamennyi kortársánál jobban megvédeni a marxizmus tisztaságát, időszerűségét bebizonyítani, végső fokon továbbfejleszteni azt, mert nem dogmaként, hanem a cselekvés vezérfonalaként kezelte, olyan tudománynak tekin-

tette, amely a gyakorlat által állandóan gazdagodik. Lenin sohasem csupán ismételtette a Marx által leírt alapigazságokat. Lenin éppen azért volt képes teljesebbé tenni a munkásosztály forradalmi elméletét és gyakorlatát, mert Marx szellemében volt bátorsága és tudott dialektikusan gondolkodni, cselekedni, tagadni és ha szükséges volt a munkásosztály érdekeinek megfelelően új helyzetben szakítani az elavult formákkal és formulákkal, s azok helyébe újakat állítani.

Lenin, Marx szellemében szinte egyedül úszva szemben az árral, 1903-ban létrehozta az újípusú forradalmi pártot, 1905-ben felismerte, hogy a szétfűzött burzsoa államgépezet helyébe nem a parlamenti köztársaságot, hanem a szovjeteket kell állítani. Lenin fogalmazta meg a mensevikek nézeteivel szemben az 1905-ös forradalom előtt a munkásosztály vezető szerepének szükségességét és lehetőségét a demokratikus forradalomban. Kimutatta, hogy a munkásosztály megfelelő szövetségesek megtalálása esetén és csak is ebben az esetben képes a demokratikus forradalmat átfejleszteni szocialista forradalommá permanens módon.

Lenin megcáfolya Kautsky álláspontját kimutatta, hogy a kapitalizmus imperialista szakasza a proletár forradalmak korszaka.

Lenin nem félt attól sem, hogy megfogalmazza: a kapitalizmus egyenlőtlen fejlődésének eredményeként a szocialista forradalom győzelmére egy országban is van lehetőség, sőt a szocializmus is felépíthető egy országban. Lenin volt az, aki az első imperialista világháború időszakában a II. Internacionálé opportunistá, megalkuvó vezetőinek hangzatos „honvédő háború” jelszavával szemben megfogalmazta a háború polgárháborúvá változtatásának bolsevik jelszavát.

Lenin nem tisztelte sem tekintélyt, sem hagyományokat, ha a marxizmus védelméről, tisztaságának megóvásáról volt szó. Ez vezette őt és követőit a II. Internacionálé vezetőivel való szakításig, a Kommunista Internacionálé megalakításáig 1919-ben.

Marx Károly tanításai teljessé válnak ki abban, hogy korunk alapvető tartalma a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet. Ez a folyamat 1917-ben kezdődött a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmével. Ebben a folyamatban született meg a világ első szocialista állama, a Szovjetunió, majd a szocialista világrendszer, amely már a világ három földrészén van jelen. Ez a folyamat mélyítette el a kapitalizmus általános válságát úgy, hogy ez a válság át meg át hatja a kapitalizmus gazdaságát, politikáját, társadalmi viszonyait és szellemi életét. Fbból az általános válságból a kapitalizmus számára nincs kivezető út.

A tudományos kommunizmus eszméje és gyakorlata teljessé válnak ki azáltal is, hogy míg 1848-ban a Kommunista Kiáltványra csak néhányan válaszoltak Európában, napjainkban 88 kommunista és munkáspárt közel 50 millió taggal él és dolgozik a világ legkülönbözőbb tájain.

Marx–Engels és Lenin tanításait százszor és ezerszer megpróbálták már eltemetni az ellenfelei, ám a munkásosztály tudományos világnézete mindanná erősebben éled újra és bizonyítja be lebíratatlanságát. A marxizmus–leninizmus lebíratatlan erejének a forrása az, hogy igaz az, hogy hűen kifejezi a dolgozók száz és százmillióinak gondolatát és törekvéseit, az, hogy a gyakorlatban állandóan gazdagodó tudomány, ezért napjainkban is idősebb.

Marx tanításai nélkül, főként pedig politikai gazdaságtana nélkül nem értenénk meg az állammonopolista kapitalizmus politikáját, stratégiáját és taktikáját.

Marxnak, Engelsnek, Leninnek a kapitalizmusra érvényes tanításait, azok idősebbségét nem teszi elavulttá az, hogy a Tőke I. kötete megjelenése óta 101 év telt el. Ez alatt a 101 év alatt a kapitalizmus bárhogyan is változott formailag, nem változtatta meg azt az alaptermészetét, hogy amíg tőkés magántulajdon létezik, addig kizsákmányolás is van. Az a körülmény, hogy a fejlett tőkés országokban a dolgozók – akik dolgoznak – életkörülménye javult az elmúlt évtizedekhez viszonyítva, nem tette el-

árvultta a marxi elnyomóródsági tételt, mert éppen Marx tanítása felhasználásának eredménye az, hogy a munkásosztály harca eredményeként helyzetének javulását érte el.

Ahogy an korábban, úgy napjainkban is a munkásosztálynak és a burzsoáziának mint osztálynak a viszonyát, a közöttük ténylegesen meglévő kibékíthetetlen ellentéteket elsősorban az értéktöbblet rátája, az aránylagos bérek alakítják és szülik, nem pedig a munkások bérének abszolút nagysága. Ha ez nem így volna, érthetetlenül állnánk napjainkban a fejlett tőkés országok munkásmozgalmában végbemenő balratolódás, a munkásosztály egyre fokozódó gazdasági és politikai követeléseit előtt.

Marx gazdasági tanításai időszerűek és érvényesek a szocialista viszonyok körülményei között is, mert konkrét elméleti és gyakorlati útmutatást adnak a gazdasági feladatok megoldásához. Marx például az árak mozgásának centrumát az áruk értékével, előállításukhoz társadalmilag szükséges munka mennyiségével határozta meg. A termelési ár marxi elmélete időszerű és nélkülözhetetlen a szocialista árképzésben. Marx hangsúlyt helyezett arra, hogy ahol tartós ártermelés folyik, az áruk cseréjében az egyértékek cseréje realizálódik. Ez a tétel szocialista viszonyok közepette az anyagi javak elosztásában nélkülözhetetlen a gyakorlat számára, hiszen az egyén, a kisebb kollektíva és az össztársadalom viszonyában sem érvényesülhetnek más elvek, mint az árucserében, amikor az anyagi javak elosztásáról van szó. Az anyagi javakból mindenki munkája szerint kell részesedjen. Mindenki kapja meg, amiért megdolgozott és fizesse meg, amit elfogyasztott, vagy amit elfogyasztani akar. Ez nagyon fontos alapelve az új gazdasági mechanizmusnak hazánkban is.

Marxnak a munkáspártok egymáshoz való viszonyáról kialakult álláspontja és tanításai, amelyeket hűen tükröznek a gyakorlati munkásmozgalommal összefüggésben írt munkái, ma is időszerűek, annak ellenére, hogy a nemzetközi munkásmozgalom kinőtte nemcsak az I. Internacionálét, hanem az azt követő valamennyi nemzetközi munkásszervezet kereteit.

Marx azt vallotta, hogy a munkáspártok nemzetközi szervezete a pártok számára nem valamiféle pápai központ, ellenőrző hatalom, hanem egyesítő kötelék. Miközben ellene volt annak, hogy a nemzetközi munkásszervezet valamiféle mozgáskorlátozó, önállóságot megvonó pápai központ legyen, hangsúlyozta, hogy a munkáspártok nem lehetnek meg a nemzetközi munkásmozgalom más pártjainak támogatása nélkül. A munkáspártok elvi segítségnyújtása semmiképpen sem jelent beavatkozást más pártok politikájába. A nemzetközi munkásmozgalomnak közös érdeke, hogy valamennyi párt helyes úton járjon, mert minden párt sikerei, vagy kudarcai nemcsak saját, hanem a nemzetközi munkásmozgalom állapotával is összefüggenek.

Marx azt tanította, hogy még a munkáspártok között sem lehet minden részletrre kiterjedő egység, de az alapkérdésekben egységnek kell lennie, ha a testvérpártok eredményesen kívánnak harcolni a nemzetközileg összefogott burzsoázia ellen. Az alapkérdésekben szükséges egység viszont csak úgy lehetséges, ha valamennyi párt proletár internacionalista alapon áll.

Kedvező dolog, hogy hazánk fővárosában lezajlott konzultatív tanácskozáson a testvérpártok szükségesnek tartották az imperializmus elleni akcióegység megteremtését, állást foglaltak, hogy 1968 novemberében Moszkvában legyen meg a nagy nemzetközi tanácskozás. Ez a testvérpártok egységének kialakulására mutat egy nagyon fontos alapkérdéssel összefüggésben.

Számunkra nagy biztonságot nyújtó tény, hogy pártunk, az MSZMP azok közé a pártok közé tartozik, amelyek következetesen járnak Marx–Engels–Lenin útjait. Pártunk és szocialista államunk kül- és belpolitikája megfelel a saját, a nemzetközi munkásmozgalom és az emberi haladás általános érdekeinek. Jó érezni és tapasztalni, hogy pártunk politikája következetes, mert ez a legfontosabb feltétel ahhoz, hogy eredményesen haladjunk a szocializmus építésének útján.

Dr. Ungor Tibor

Háborúellenes mozgalom Szolnok megyében 1918 január–október között

Az első világháború súlyos megpróbáltatásokat hozott az akkori Jász–Nagykun–Szolnok vármegye lakosságára is. 1914–1917 között azonban a dolgozó nép elégedetlensége még kevésbé nyíltan jutott kifejezésre. Az első háborús években a megye politikai életét (mesterségesen és erőszakkal létrehozott) csendesség és passzivitás jellemezte. 1917 azonban ezen a téren fordulatot hozott. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom nyomán pedig a Jászkunszágban a háborúellenes erők aktivitása hatalmas méreteket öltött. Az 1918-as esztendőt Szolnok megyében komoly politikai élénkség jellemzi. Érdemes a továbbiakban részletesen áttekinteni *az 1918 január és október közötti időszakban a jászkunszági munkásmozgalom és más demokratikus erők küzdelmét a békéért és a szabadságjogokért.* (1)

Az orosz proletárforradalom győzelme Szolnok megyében is kedvező visszhangra talált a haladó erők körében. A helyi sajtó 1918 elejei kommentárjai jól tükrözik ebben a kérdésben a baloldali közvélemény hangulatát. „Mint szabad nép, szabad nemzet törtet Oroszország ujjászületése felé” (2) – írta az őszinte rokonszenv hangján a Szolnokon megjelenő Függetlenségi hetilap. „Lángba és fénybe borult az ég ott, éjszakon. A Béke... akkor született – írta az orosz forradalomról a Mezőtúr és Vidéke – A Béke ciindult a hópalástos úton, s amerre megy, elaluszna a fegyverek.” (3) „A keleten felcsillant reménysugár meghozza a várva várt békét és visszaadja a sokat szenvedett emberiségnek a békés idők már-már feledésbe menő boldog korszakát.” (4) „A béke, ha ólomlábakon és véráztatott utakon is, lassan közelít felénk” (5) – ilyen és ehhez hasonló kommentárok értékelték a fiatal szovjet állam békepolitikáját. Márciusban Szolnok közvéleménye meglelégedéssel vette tudomásul, hogy a háború Keleten befejeződött. „A most megkötött orosz békét igaz örömmel üdvözöljük” (6) – a Törökszentmiklósi Újság e megállapítása híven adja vissza a megyei közvélemény álláspontját.

A fiatal szovjet állam békepolitikáját azonban nem csupán szavakkal támogatta a Jászkunszág népe. 1918 januárjában egész Ausztria-Magyarországon hatalmas méretű tömegsztrájk bontakozott ki. Ebbe bekapcsolódott Szolnok megye munkássága is január 19. és 21. között. Tekintettel a Jászkunszág elmaradottságára, itt nem öltött a mozgalom olyan hatalmas méreteket, mint a fővárosban vagy a vidék ipari központjaiban. Az itteni – viszonylag kisszámú – munkásság azonban becsülettel bekapcsolódott a sztrájkba. Szolnokon a MÁV műhelyben kezdődött a mozgalom, (7) majd áterjedt néhány más helyi üzembe is. Kisebb munkabeszüntetésekre került sor ezekben a napokban Jászberényben, Karcagon, Törökszentmiklóson, Mezőtúron és Túrkevény is. (8) A sztrájkoló munkások itt is – akárcsak az egész országban – a forradalmi Oroszországgal való azonnali békét, a demokratikus választójogot és a jobb közellátást követelték. (9) A megye polgári demokratikus csoportjai is rokonszenvüket nyilvánították a tömegsztrájk

íránt. „Békét, jogot és kenyeret a népnek! – terjesztették a munkások népes összejövete-
lük alkalmával, s nincs ember, komolyan gondolkodó, aki ezeket a kívánságokat idő-
szerűtlennek tartaná” (10) – állapította meg a Függetlenség.

Sajnos, a januári tömegsztrájk nem járt sikerrel. A szociáldemokrata pártvezetőség – bizva a kormány üres ígéreteiben – január 22-én leszerelte a nagy mozgalmat. A januári nagy sztrájk befejeződése azonban nem jelentette a munkásmozgalom vissza-
esését. Szolnok megyében is élénk szervezkedés mutatkozott a következő hetek folya-
mán a proletárok körében. Különösen nagy aktivitást fejtettek ki a kétszeresen elnyo-
mott nőmunkások. Január 27-i országos értekezletükön Kovács Jánosné Szolnok megyei
küldött olyan bátor hangú felszólalással állt elő, hogy az erről szóló sajtótudósításból a
cenzúra 6 sort törölt. (11) A jászkunsági elmaradottságot és a kegyetlen háborút ostoroz-
va állapította meg: „Ezeknek az állapotoknak a megszüntetéséhez a proletár asszonyok
harcos összetartására van szükség.” (12) Egy héttel később, február 3-án pedig Szolnok
munkásnői értekezletet tartottak. Ezen Singer Vera fővárosi kiküldött az asszonyok és
lányok szerepét ismertette a szocialista mozgalomban, miközben élesen elítélte az im-
perialista háborút. (13)

A megerősödött szolnoki munkásmozgalom életében nagy eseményt jelentett a vá-
rosi pártértekezlet. Ezt március 25-én tartották meg. A szolnoki Munkásotthon ez alka-
lommal zsúfolásig megtelt. Persze, a hatóság sem maradt tétlen: a gyűlésre karhatalmi
készültséget küldtek. Ezért Darvas Ferenc elnöki megnyitójában ironikus hangon kérte
a munkásokat: „Ne zavartassák magukat a jelenlévő rendőrökről.” (14) Pálffy János tit-
kári beszámolójában támadta a háborút és a hatósági elnyomást. Szóvátette, hogy 1918
első hónapjaiban a szolnoki rendőrség többször zaklatta a helyi munkásszervezeteket.
A többi felszólaló: F. Bede László, Balázs Ferenc, Kecskés Lajos és mások szintén a
békét és a demokráciát követelték. A lelkes hangulatban végetért pártértekezlet meg-
választotta az új vezetőséget. (Ennek tagjai Balázs Ferenc, az idősebb és ifjabb F. Bede
László, Csicsai Benedek, Darvas Ferenc, Gompert Mátyás, Kecskés Lajos, Kopasz
Imre, Mihályi János, Pálffy János, Rontó János, Siskó Lajos, Virág János, Vilusz Vazul,
Weisz Sámuel és Zéberer Lajos lettek.) (15)

Április 22-én országszerte tüntetések zajlottak le a békéért és az általános titkos
választójogért. Ebből a nagy mozgalomból Szolnok népe sem maradt ki. Április 22-én
délután leállt a munka valamennyi helyi üzemben és üzletben. Három órakor a város
munkásai a Nemzeti Szálloda épületéhez vonultak. A nagyterem zsúfolásig megtelt;
a kapu előtt és a környező utcákon is több ezren várakoztak. (16) Darvas Ferenc mérnök,
a helyi szocialisták egyik vezetője hangsúlyozta, hogy csak a néptömegek elszánt harca
tud ebben az országban szabadságot és békét teremteni. Hasonló szellemben beszélt
Pálffy János is. „Éljen a világbéke!” „Éljen az általános, egyenlő, titkos választójog!” –
ezek a kiáltások gyakran harsantak fel a tömeg ajkán. (17) A gyűlés után a többezres
sokaság fegyelmetlenül végigvonult a szolnoki utcákon. Ekkor is a békét és jogot kö-
vetelő kiáltások szálltak a légben. E megmozduláshoz csatlakozott a város demokrati-
kus polgársága is. (Joggal állapította meg a Függetlenség, miszerint „az április 22-i gyű-
lés bizonyítja, hogy a szolnoki dolgozó polgárok és a szolnoki szociáldemokrata párt a
most aktuális politikai küzdelmekben együtt haladhatnak.”) (18)

Május 1-ét, a hagyományos nemzetközi munkásünnepet 1918-ban hazánk dolgozó
háborúellenes tüntetéseké változtatták. Május 1-én Szolnokon már a reggeli órákban
hatalmas tömegek gyülekeztek a város különböző pontjain. Innen indult el délelőtt 9
órák a felvonulás. A tömegek végigment a városon, követelve az azonnali békét. (19)
A hatalmas menet a Tiszán átkelve az Aranylakat kerthelyiségébe vonult. Itt tartották
az ünnepi gyűlést. Darvas Ferenc és Pálffy János méltatták a nagy nap jelentőségét, mi-
közben támadták a kormányt és követelték a háború befejezését. A jelenlévő sokezres
tömeg lelkes helyesléssel fogadta szavaikat. A dalárda énekszámai és a munkás-kultúr-

csoport rövid jelenetei növelték az ünnepség fényét. (20) Hasonló jellegű, bár kisebb méretű május 1-i ünnepekre került sor Jászberényben, Törökszentmiklóson, Karcagon és a megye más városaiban. (21)

Alig múlt el az egyik ünnep, máris következett egy másik. Május 5-én hazánk munkásosztálya kegyelettel emlékezett meg nagy tanítónk: Marx Károly születésének századik évfordulójáról. Szolnok városában is ünnepségre került sor aznap. Május 5-én este a Munkásotthon ismét zsúfolásig megtelt. Darvas Ferenc elnöki megnyitója után Farkas István budapesti kiküldött mondott beszédet, méltatva Marx életét és munkásságát. A helyi munkásdalárda ez alkalommal is szépen szerepelt. (22) A szolnoki Marx-ünnepély a helyi szocialista mozgalom internacionalista szellemének szép tanúbizonysága volt.

Néhány nappal később Szolnokon sztrájkmozgalom kezdődött. Ez az itteni MÁV-műhelyben tört ki. Az okot az szolgáltatta, hogy Macsár Sándor bizalmát – ki mindig bátran védte a munkások érdekeit és akit ezért mindenki szeretett – bevonultatták katonának. Május 9-én reggel tiltakozásul nyolcvanvan léptek sztrájkba. Hamarosan csatlakoztak hozzájuk a többiek is. Május 10-én már riadtan jelentette a szolnoki katonai parancsnokság Pestre: a fűtőházban 57-en, a főműhelyben 970-en, összesen tehát több mint ezren tették le a munkát. Szavits ezredes felszólította a dolgozókat a sztrájk abbahagyására, de ez nem járt sikerrel. (23)

Megijedve a mozgalomtól, a katonai hatóságok erőszakos intézkedésekre szánták el magukat. Május 11-én a mozgalom 59 szervezőjének kézbesítettek ki értesítést, miszerint hadbíróági eljárás indul ellenük. Másnap pedig közülük huszonötöt le is tartóztattak. (24) A kemény terror hatására a szolnoki MÁV-dolgozók ismét kénytelenek voltak felvenni a munkát. Eredményt nem ért el a mozgalom, de a katonaság nem kívánta a hűrt a végsőkéig feszíteni. Ezért a letartóztatottakat idővel szabadon engedték, s a hadbíróági eljárás is elmaradt. A mozgalom három fő szervezőjét: Fazekas Rudolff kiöntőmunkást, Egyedi Béla asztalost és Lazányi Menyhért kazánkovácsot azonban elbocsátották állásából. (25)

Május 31-én újabb jelentős munkásgyűlésre került sor Szolnokon. Klárik Ferenc budapesti kiküldött „A munkások és iparosok helyzete a háborúban” címmel tartott előadást. A gyűlésen – a sajtótudósítások szerint – „impozáns munkástömeg részvétele mellett” éltették a békét. Darvas Ferenc is felszólalt ez alkalommal. Beszédében a szomszédos Ausztria harcoló proletársága iránti szolidaritást fejezte ki. (26) A május 31-i gyűlés újabb bizonyítéka volt a helyi munkásmozgalom növekvő erejének.

Június 21-én (a fővárosi MÁV-Gépgyárban történt véres karhatalmi provokáció elleni tiltakozásul) Budapest munkássága sztrájkba lépett. A mozgalom a következő napokban vidékre is áttért. A június 21–29. közötti országos sztrájk kifejezetten politikai jellegű volt; a békét és a népelnyomó kormányzat lemondását követelte. Ebben a mozgalomban részt vett Szolnok megye munkássága is. Szolnokon, Jászberényben, Törökszentmiklóson, Karcagon és másutt a legtöbb üzem leállt ezekben a napokban. (27) A napilapok június 23–30. között nem jelentek meg a megyében, mert a nyomdák dolgozói is sztrájkoltak. (28) A mozgalom követelései a Jászkunságon is hasonlóak voltak az országoshoz.

Erdemes külön kiemelni a szolnoki MÁV műhelyben lezajlott munkabeszüntetést. Itt június 23-án kezdődött a sztrájk. Mintegy ezernégy száz dolgozó hagyta abba a munkát. (A mozgalomban kiemelkedő szerepe volt Szabó Károlynak.) A hatóságok a sztrájkolók ellen az itt állomásozó 88-as közös gyalogezredet kívánták felhasználni. (29) Ennek cseh ajkú legénysége azonban maga is unta már a háborút, és nem kívánt fellépni a hasonló célokért küzdő itteni munkások ellen. A cseh katonák parancsnoka: Luef hadnagy maga is többé-kevésbé rokonszenvezett a sztrájkolókkal. A 88-as gyalogezred jóindulatúan semleges magatartása segítette a MÁV műhely dolgozóinak harcát.

Katonai beavatkozásra nem került sor. (30) A munkabeszüntetés napjaiban a proletárok nyugodtan rendezhettek zártkörű gyűléseket, melyeken élesen támadták a háborút. Június 30-án a mozgalom – akárcsak már előbb az egész országban – megszűnt, de senkinek sem esett bántódása.

A Szolnok megyei sztrájk utolsó napján: június 29-én érdekes népi megmozdulásra került sor Törökszentmiklóson. Ennek kiobbantó okát a rossz közellátás képezte. A városban már hosszabb ideje nem volt zsír. Június 29-én az itteni asszonyok megtudták, hogy a közellátási hivatalba megérkezett egy kocsi, tele szalonnával, de ez nem nekik, hanem a környék egyik nagybirtokosának: gróf Szapárynak volt szánva. (31) Az elkeseredett asszonyok megrohanták a kocsit és elvették az ott felhalmozott szalonnát. Utána tüntető felvonulásba kezdtek, melynek során több középület ablakait beverték. A sokszáz dolgozó nő megmozdulása során élesen szidták a borzalmas háborút. (32) Így nyert ez a spontán megmozdulás politikai tartalmat és így kapcsolódott az éppen akkor véget ért nagy sztrájk alapvető követeléséhez: a béke ügyéhez.

Az 1918. júniusi nagy sztrájk után átmeneti csend következett be a magyar belpolitikában. Július és szeptember között a munkásmozgalom nagyobb akciókat nem kezdett; ezeket a heteket inkább erőgyűjtésre használta fel, készülve a közelgő nagy összecsapásra. Ugyanez jellemezte a helyzetet a Jászkunságban is. A július és szeptember közötti időszakban Szolnok megyében nem került sor jelentősebb szociáldemokrata összejövetelre. Ez azonban nem jelenti a helyi munkásmozgalom tértelenségét. Nagyméretű szervező munka folyt; újabb szakmák csatlakoztak a szakszervezethez. Többek között a pedagógusok is megalakították szervezetüket; „békére nevelő iskolákat” követeltek már szeptemberben. (33) A szolnoki bérkocsisok is csatlakoztak a szocialista mozgalomhoz. Szeptember 29–30-án sztrájkot is folytattak jogos anyagi követeléseikért. (34)

Külön érdemes megemlékezni az itteni dolgozók egyik igen jogfosztott rétegéről: az orosz hadifoglyokról. Sokan voltak ilyenek a megyében. Főként a mezőgazdaságban és a szolnoki cukorgyárban foglalkoztatták őket. Ők nem csatlakozhattak a munkásszervezetekhez, hiszen azt a háborús törvények a legszigorúbban tiltották. A megye dolgozói azonban (szinte spontán szimpátiából) sokat tettek az orosz foglyok helyzetének javításáért. Március 15-én Karcagon kultúrműsort is rendeztek, melynek bevételét e távrolról idekerült egyszerű katonák segélyezésére fordították. (35) Július elején pedig Szolnok város baloldali közvéleménye lépett fel a cukorgyárban foglalkoztatott orosz foglyok érdekében. Ellátásuk addig igen rossz volt; emiatt ijesztő állapotban voltak. A város munkásságának és demokratikus közvéleményének nyomására a katonai hatóságok végül is változtattak a helyzeten. Ettől kezdve a cukorgyári orosz fogoly-munkások ellátása türhetővé vált. (36) Az Oroszországból idekerült foglyok iránti szimpátia egyúttal rokonszenynyilvánítást jelentett hazájuk, az új forradalom országa iránt is.

A Szolnok megyei munkásmozgalom aktivitása megélenkítette a polgári demokratikus ellenzék tevékenységét is. A Jászkunságban ez utóbbinak három csoportja érdemel figyelmet. Az egyik a Károlyi Mihály vezette „Függetlenségi és 48-as Párt” volt. Ez a mozgalom különösen széles tömegekre támaszkodott a jelentős ellenzéki hagyományokkal rendelkező Szolnok megyében. A Károlyi-párt itteni szervezetei is ekkor már határozottan követelték a békét és a német szövetséggel való azonnali szakítást. A másik polgári demokratikus csoportot a női egyenjogúságért küzdő „Feministák Egyesülete” képezte. A harmadik figyelemre méltó baloldali tényezőt pedig a megye diáksága jelentette, mely ekkoriban már kezdett a szervezkedés útjára lépni. Mindhárom említett mozgalom a munkásosztállyal szövetségben lépett fel. (A már említett április 22-i szolnoki gyűlés is ezt bizonyította.) Érdemes a továbbiakban e polgári demokratikus erőket közelebbről megvizsgálni.

A *Károlyi-párt* Szolnok megyei szervezetei 1918 első hónapjaiban élénk aktivitást fejtettek ki. Több gyűlést rendeztek a megye székhelyén és vidéken egyaránt. (Ez utóbbiak közül legjelentősebb a február 10-i mezőtúri volt.) (37) A mozgalom kétségtelen előretörését jelezték esetenként a községi választásokon elért sikerek. Így január elején Tiszaföldváron a helyi lakosság szinte kizárólag Károlyi-pártiakat juttatott be az előjáróságba. (38) A nyári hónapokban viszont lanyhult a „függetlenségi és 48-asok” tevékenysége átmenetileg. Sajtójuk azonban jelentős háborúellenes propagandát folytatott. (A Függetlenség, a szintén Szolnokon megjelenő Haladás és Jászberényi Újság a párt irányvonalát követte már ekkor.) „Az elégedetlenség moraja hallatszik mindenfelé: csendesen zúgolódik mindenki” – írta a Haladás egyik jellemző cikke a júniusi sztrájk napjaiban. (39) Számos kommentár támadta a hazánkat romlásba sodró német szövetségest is. (40)

A *feministák* tevékenységére elsősorban Szolnok városában került sor. Január 20-i értckezletükön a béke mellett foglaltak állást. (40) Április 7-én a megyeháza nagytermében tartottak gyűlést. Bedy-Schwimmer Róza budapesti kiküldött élesen támadta a háborút. Leleplezte „az undorító üzleteket, melyeket a nemzeti védelem ürügye alatt minden nemzetbeli haszonlesők és fegyverszállítók kötnék.” (41) Hasonló antimilitarista hang érvényesült a feministák július 2-i szolnoki gyűlésén is. (A mozgalom azonban túl akart lépni a megyeszékhely keretein. Hívei más városokban is szervezkedni kezdtek. A legtöbb eredményt Karcagon érték el.) (43) Összejövetelükön a nők szavazati jogát és az azonnali békét követelték.

A *diákság* körében is egyre erősödött a háborúellenes hangulat. Ez különösen szeptember hónapban nyilvánult meg, amikor már az ötödik (!) háborús tanév indult meg. A legjelentősebb diákmegmozdulásra ekkoriban Jászberényben került sor. Szeptember 22-én kultúrműsort rendeztek, melyen nagyszámú közönség jelent meg. Faludi Imre orvostanhallgató saját antimilitarista versét szavalta el. Ennek végén hatásosan tette fel a kérdést: „Mikor lesz már e szörnyű vérontásnak vége?” „Minden nap rekrutákat soroz a halál” – hirdette Pethes Béla diák ekkor felolvasott írásában. A szeptember 22-i kultúrnaposság hatásos, és sikeres háborúellenes megmozdulássá fejlődött át. (44)

A véres imperialista háborúval szembeni elkeseredés az egyszerű emberek legszélesebb rétegeire terjedt ki. Még azoknak is, akik életükben politikával sohasem foglalkoztak, most rá kellett döbbsenniük arra, hogy az ő mindennapos sorsuk elválaszthatatlan a közügyektől. Az egyszerű embereket keservesen érintette nemcsak az árak egyre gyorsabb növekedése, hanem az is, hogy a legfontosabb közszükségleti cikkekhez egyre kevésbé lehetett hozzájutni „Se ruha, se cipő! Se szén, se fa! De zsír sincsen!” – ezt a jellemző címet viselte az egyik közellátási problémákkal foglalkozó cikk. (45) A megye-sajtó úgyszólván naponta közölt panaszokat ezzel kapcsolatban.

A meglevő bajokat a hatalmon levők még kétféle módon tetézték. Az egyik a „rekvirálás” volt. Március végén és április elején (éppen a húsvéti ünnepek alatt!) hatósági megbízottak járták végig megyeszerte a magánlakásokat, elkobozva a „főlőlegesnek” tartott készleteket. Nagy volt a zúgolódás, mivel a „rekvirálás” igen sok igazságtalansággal járt. (46) A hatalmasok másik „ajándéka” pedig az ún. „hadikölcsön” volt. Ez azt jelentette, hogy nyomást gyakoroltak az egyszerű emberekre: félretett pénzüket adják oda a háború további támogatására. Júniusban volt a „VIII. hadikölcsön”, melynek jegyzése Szolnok megyében meglehetősen kevés eredménnyel járt. A szolnoki Haladás joggal ítélte el a kormányt és a hadvezetőséget, amiért rekvirálással és kényszerkölcsönökkel zaklatja a lakosságot, „balkezével pénzt, pénzt és pénzt kér és követel az ország lakosságának minden egyes tagjától; requirál a jobbkezével; elvesz mindenkitől mindent...” (47)

Az egyre növekvő háborúellenesség jelezte: nagy változás közeleg. 1918 októberében már ez erősen érezhető volt országszerte. A hatalmon levők már gyengék voltak. A cenzúra többé nem volt képes a sajtó őszinte megnyilvánulásait elfolytani. Szolnok megye lapjai sorozatosan közöltek olyan cikkeket, melyek békét, demokráciát, azonnali változását sürgette. „Új korszak jön – írta a Függetlenség. – Ebben az 1000 éves Magyarországnak élni akar tovább. Élni békében és közös munkában az egész világgal.” (48) „A háború végsőket vonaglik” – állapította meg a Mezőtúr és Vidéke. (49) „Békét és szabad, demokratikus Magyarországot követelünk” (50) – írta a Jászberényi Újság. Ezek az őszinte megnyilvánulások a tömegek forradalmasodását tükrözték. Félték is tőlük a hatalmasok. Október folyamán Túrkeve, Kunhegyes és más községek előljárósága a csendőrség létszámának felemelését kérte. (51) Ezt a kívánságot azonban a kormányzat (mely maga is megrendült helyzetben volt) már nem tudta teljesíteni.

A Jászkunszágban már október közepén ismét erősen megélné a politikai élet. Ezt két vidéki gyűlés jelezte a legjobban. Az egyik október 13-án zajlott le Kun-szentmártonban. Ezen a gyűlésen a közönség túlnyomó részét földművesek alkották; sokan eljöttek a szomszédos községekből is. Schandl Károly, Kuna P. András, Biró József, Mészáros János és Papp László felszólalásaikban egyaránt a rekvirálás megszüntetését, a háború azonnali befejezését és a szabad, független Magyarországot követelték. (52) Október 14-én pedig Tiszaföldváron tartott a Károlyi-párt népgyűlést. Domonyi István és más felszólalók követelték az azonnali szakítást a német szövetséggel, az Ausztriával fennálló közös intézmények megszüntetését és a haladéktalan békekötést. A gyűlés határozata is ezeket mondta ki. (53)

Szolnok városa is nyugtalan, izgatott várakozással teli heteket élt át októberben. A lakosság hallatlan érdeklődéssel fogadta a fővárosból érkező híreket. Október 13-án a Szociáldemokrata Párt rendkívüli országos kongresszust tartott, melynek határozata a békét, a független és demokratikus Magyarországot, és számos fontos belpolitikai reformot követelt. Ezen a szolnoki munkásság képviselőjében Pálffy János vett részt. (54) Hazatérése után a helyi pártszervezet zártkörű ülésén beszámolt kongresszusi tapasztalatairól. A szolnoki szocialisták elhatározták, hogy a fent említett határozatokat népgyűlésen fogják ismertetni a helyi lakossággal. A hatósági akadékoskodás ugyan okozott némi huzavonát, de végül sikerült elintézni azt, hogy október 27-re nyilvános népgyűlést lehetett e tárgyban összehívni. A nagy megmozdulás érdekében komoly előkészületek történtek. A demokratikus sajtó figyelmeztető szóval fordult a helyi hatalmasokhoz a gyűlés előestéjén: „Reméljük, hogy a rendőrségnek nem lesz mersze akadékoskodni és a dolgozó nép gondolat és gyűlékezési szabadságába jogtalanul beavatkozni. Új idők járnak, új szelek fújdognak a városháza felé is!” (55)

Október 27-én a szolnoki szocialisták gyűlése a Lopocsi-féle vendéglő kerthelyiségében zajlott le. Óriási érdeklődés mellett nyitotta meg az összeívetelt Darvas elnök, majd Pálffy János számolt be az október 13-i pártkongresszusról. A jelenlévő sok ezer tömeg ajkáról a békét és a szabad Magyarországot éltető kiáltások harsantak fel. (56) A helyi Károlyi-párt részéről felszólalt Szabó Béla. Ismertette a két nappal ezelőtt Budapesten megalakult Nemzeti Tanács Programját, melyet a tömeg nagy lelkesedéssel fogadott. Bozóki Árpád a radikális polgári csoportok, Orosz György főgimnáziumi tanár pedig a kiűzöszözt szellemi munkások nevében biztosította a gyűlést szolidaritásáról. F. Bede László indítványára a népgyűlés határozatban mondta ki: üdvözlí a megalakult Nemzeti Tanácsot, annak célkitűzéseit támogatja és létre kell hozni hamarosan annak szolnoki szervezetét. (57) Az október 27-i szolnoki népgyűlésen valósággal forradalmi hangulat uralkodott. A hatóság nem mert semmit sem tenni a tömeg e megmozdulásával szemben.

Október utolsó napjaiban a megye más városaiban is érződött a nagy változás közeledése. A legnagyobb megélné Mezőtúron volt tapasztalható. Itt október 24-én a

helyi demokratikus erők felhívást adtak ki. Gyűlésre hívták mindazokat, „akik hívei a demokratikus békének és Magyarország demokratikus újjászervezésének.” (58) Három napi komoly előkészítő munka nyomán október 27-én a városban két helyen is zajlott le gyűlés. Az egyiket a Gazdasági Takarékpénztár helyiségében, a másikat a Felsőrénszi Polgári Kaszinóban tartották meg. Mindkét helyen Lányi Lajos mondott beszédet, elítelve a békét és a Nemzeti Tanácsot. (59) A szociáldemokraták és a Károlyi-párt helyi szervezetei szoros együttműködésben küzdöttek Jászberényben is. Itt is volt október 27-én összejövetel, melyen kiemelkedő szerepe volt Lázár Henrik nyomdász, a helyi szocialisták vezetője szervező munkájának. (60) Más helyeken (így Karcagon és Török-szentmiklóson) azonban ezekben a napokban még nem került sor nyílt megmozdulásokra, mer: a helyi demokratikus erők gyengébbek voltak.

Szolnokon az október 27. utáni napokban már lázas előkészületek történtek a közelgő nagy változás érdekében. A munkásosztály és a polgári demokratikus erők legfontosabb feladatuknak a helyi hatalmi szerv: a szolnoki Nemzeti Tanács létrehozását tekintették. Néhány napi szervező munka után ez létre is jött. Október 30-án a Szolnoki Nemzeti Tanács Végrehajtó Bizottsága meg is kezdte tevékenységét. (61) Csatlakoztak hozzá a dolgozók különböző rétegei. Ezek közül kiemelkedett a pedagógusok állásfoglalása. Október 29-én a tanárok és tanítók megyei választmánya csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz és egy megbízottat küldött annak helyi szervébe. (62) Sok összejövetelen követelték a városban az azonnali változást. „Akik a háborút csinálták és elvesztették, azok takarodjanak, tünjenek el szegyenükben és gyalázatukban!” (63) – az ilyen éles és erős hangú írások a helyi sajtóban napirenden voltak. A reakció azonban nem aludt ezekben a napokban. Igyekezett legalább lassítani az átalakulást, „óvatosságot”, „politikától való tartózkodást” hirdetve. Így október 28-án a szolnoki Egyetértés Kör gyűlésén az egyesület gazdag polgárokból álló tagsága leszavazta Bogdy Gellért indítványát a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozásról. (64) A köztisztviselők október 29-i összejövetelén pedig Kádas László elnök megakadályozta az ilyen irányú javaslat tárgyalását, mert – állítólag – az alapszabályok „tiltják a politikai ügyekkel való foglalkozást”. (65) (Bezzeg nem hivatkoztak a szabályzatra, amikor az előző években a népelleses háborút támogatgatók és mellette foglaltak állást!) Ezek a szórványos, reakciós fékező próbálkozások azonban nem tudták döntően befolyásolni a helyi politikai élet alakulását.

Október 31-én, a kora délutáni órákban érkezett meg Szolnokra a pesti demokratikus forradalom győzelmének híre. Óriási lelkesedést keltett ez az egész városban. Tüntető tömegek járták be aznap Szolnok utcáit. Éltették a békét, a független Magyarországot és Károlyi Mihályt. (66) Aznap este a vasutasok, az iparosok, a kereskedők és a magántisztviselők tartottak gyűlést. Mindegyik összejövetelen kimondták a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozást. Este megjelentek a falakon a szolnoki Nemzeti Tanács plakátjai; az új helyi hatalmi szerv éltette a demokratikus forradalom győzelmét és felszólította a lakosságot: „Őrizték meg nyugalmaikat!” (67)

A régi rend hívei ezekben a napokban semmiféle ellenállást sem mertek megkísérelni. A reakció legkompromittáltabb képviselői, a háborús évek hírhedt basáskodó hivatalnokai menekültek a megyéből. (68) November 1-én fegyveres munkásosztagok alakultak Szolnokon; tagjai főként a MÁV-műhely dolgozóiból kerültek ki. (69) Ugyanaznap Jászberényben tartottak népgyűlést. Munkások, értelmiségiek és diákok háromezres tömege vett ezen részt. Lázár Henrik lelkes beszédében éltette a forradalmat. (70) November 2-án Szolnok város képviselőtestülete is a Nemzeti Tanács mellé állt. A helyi laktanyákról lekerült a kétfejű sas és a német felirat. Az eddig Szolnokon állomásozó 88-as gyalogezred cseh légénysége elindult hazafelé. A városháza előtt elvonulva, éltették Magyarországot és Szolnok város népét. „Jólesett ez az intelligens megnyilatkozás” (71) – állapította meg a helyi demokratikus sajtó.

November első napjaiban a megye más községeiben is megkezdődtek a szervező munkák a helyi nemzeti tanácsok megalakítása érdekében. A néptömegek eddig szunnyadó (a háborús években mesterségesen visszaszorított) energiája hatalmas erővel tört felszínre. (72) Örült a Jászkunság lakossága a forradalom és a demokrácia győzelmének. E nagy napok közhangulatát jól fejezi ki egy névtelen karcagi költő november elején írt verse:

„Fény gyulladt a szörnyű nagy sötétre,
Vigaszunk lesz a megtisztult béke.
Ég lelkünkben a szabadság vágya,
Nyilj ki, nyilj ki szabadság virága!” (73)

Az előbbieken áttekintettük Szolnok megye politikai életét 1918 januárjától a november eleji napokig. A Jászkunságban történtek egyik kiemelkedő eseményét képezik e tíz hónap háborúellenes és demokratikus mozgalmái. A megye történetében kevés olyan időszak volt, amikor ilyen nagy mértékű politikai aktivitásra került volna sor. A Szolnok megyei munkásság és a polgári demokratikus erők harca a békéért, hazánk szabadságáért és a demokratikus átalakulásáért – tiszteletreméltó. Tíz hónap vetése nyomán november elején érett be az aratás. Ez a sikeres, küzdelmekkel teli időszak a megye értékes haladó hagyományát képezi. Méltó arra, hogy most – ötven év távlatából – meg-hajtsuk előtte a tisztelet és az emlékezés zászlaját.

Dr Merényi László

JEGYZETEK

- (1) Ez a tanulmány egy részletét képezi a szerzőnek az első világháború alatti háborúellenes mozgalmakra vonatkozó kutatásainak.
- (2) Függetlenség (a továbbiakban F.) 1917. december 30.
- (3) Mezőtúr és Vidéke 1918. január 20.
- (4) F. 1918. február 3.
- (5) F. 1918. március 10.
- (6) Törökszentmiklósi Újság 1918. március 8.
- (7) A Magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. V. kötet. Bp. 1956. Szikra. (A továbbiakban MMTVD) 62. 1.
- (8) Népszava 1918. január 20—22—23. (A továbbiakban N.)
- (9) U. o.
- (10) F. 1918. január 28.
- (11) Némunkás 1918. március 1.
- (12) U. o.
- (13) Némunkás 1918. február 15.
- (14) N. 1918. április 10.
- (15) U. o.
- (16) F. 1918. április 28.
- (17) U. o.
- (18) U. o.
- (19) N. 1918. május 8.
- (20) U. o.
- (21) N. 1918. május 5—7—8.
- (22) N. 1918. május 8.
- (23) Hadtörténeti Intézet Levéltára. Elnöki 4/a osztály iratai, 1918. 543/11025.
- (24) U. o.
- (25) MMTVD 179. 1.
- (26) F. 1918. június 2.
- (27) Jászberényi Újság 1918. július 2., F. 1918. július 7.
- (28) Haladás (szolnoki hetilap, a továbbiakban H.) 1918. június 30.
- (29) Kun Elek: Egy százéves szolnoki üzem. — Jászkunság 1956. 4. sz. 149. 1.

- (30) Molnár Sándor: Száz év a szolnoki Jarműjavító történetéből. Szolnok, 1960. 60—62. l.
- (31) Törökszentmiklósi Újság 1918. július 5.
- (32) U. o.
- (33) F. 1918. szeptember 15.
- (34) F. 1918. szeptember 29.
- (35) Szolnok megye 1918/19-ben. Szolnok, 1961. 11. l.
- (36) H. 1918. július 7.
- (37) Mezőtúr és Vidéke 1918. február 24.
- (38) F. 1918. január 6.
- (39) H. 1918. június 22.
- (40) H. 1918. január 20.
- (41) F. 1918. április 14.
- (42) H. 1918. július 7.
- (43) Nagykunság (Karcag) 1918. márc. 10.
- (44) Jászberényi Újság 1918. szept. 29.
- (45) H. 1918. október 27.
- (46) F. 1918. március 31. és április 7.
- (47) H. 1918. június 22.
- (48) F. 1918. szeptember 29.
- (49) Mezőtúr és Vidéke 1918. október 13.
- (50) Jászberényi Újság 1918. október 27.
- (51) Kemény Csabáné, Kalocsai Róza: A megye munkásmozgalmi múltjából — Jászkunság 1955. 3. sz. 11. l.
- (52) Törökszentmiklósi Újság 1918. okt. 18.
- (53) F. 1918. október 20.
- (54) MMTVD 249—255. l.
- (55) F. 1918. október 27.
- (56) F. 1918. november 3.
- (57) U. o.
- (58) Mezőtúr és vidéke 1918. október 27.
- (59) Mezőtúr és Vidéke 1918. november 3.
- (60) Jászberényi Újság 1918. nov. 3.
- (61) F. 1918. november 3.
- (62) U. o.
- (63) F. 1918. október 27.
- (64) F. 1918. november 3.
- (65) U. o.
- (66) H. 1918. november 10.
- (67) F. 1918. november 3.
- (68) H. 1918. november 10.
- (69) Kun Elek: i. m. 149. l.
- (70) Jászberényi Újság 1918. november 3.
- (71) H. 1918. november 10.
- (72) A szerzőnek e tanulmány keretében nem volt feladata a polgári demokratikus forradalom eseményeinek részletes leírása. Ezért az első napokban történetekből itt csak vázlatos ismeretetés adható.
- (73) A verset a karcagi Nagykunság 1918. november 3-i száma közölte.

Forradalmi események Tiszapüspökiben 1918–1919-ben

Tiszapüspökiben 1918. október 30-án, a polgári demokratikus forradalom országos győzelme idején ugyancsak forradalmi helyzet alakult ki. A szocialistáknak nem voltak ugyan önálló szervezetei, mert az 1910-ben alakult „Földmunkások és Kisgazdák Országos Szövetsége” helyi fiókjá még 1915-ben beszüntette működését¹ – a forradalmi erjedés azonban itt is megindult.

A helyzettel elégedetlen és szervezetlen szocialisták érezték, hogy valamit kell tenni. De hogyan? Mi módon? A tettekre kész erőknek olyan vezetőkre volt szükségük, akik a bonyolult helyzetben el tudnak igazodni, és vezetni tudják harcukat. E személyek Tiszapüspökiben is az oroszországi nagy októberi forradalom iskoláját kijártak közül kerültek ki. Egyik ilyen vezető volt a községi születésű Szalóki Vincze, aki a Nagy Októberi Forradalom idején Petropavlovszkban, majd később Berezovka–Vesznye–Ugyinszokban volt hadifogságban, és 1918. november 7-én érkezett haza. Ők voltak azok, akik a győzelmes októberi forradalomban szerzett gazdag tapasztalataikat kamatoztatták a tiszapüspöki események irányításában.

Az országszerte kibontkozó mozgalom fékezésére és a polgári rend fenntartására Károlyi polgári demokratikus kormánya Nemzetőrség szervezésével próbált válaszolni, a legfőbb központi hatalmat pedig ugyancsak megalakult helyi Nemzeti Tanácsra bízta a központi államapparátus kiépítéséig. A községi Nemzeti Tanács elnöke Chiovini Ferenc nyug. főjegyző, a szatmári Székeskáptalan helyi gazdasági felügyelője lett.²

A Nemzetőrség hadügyminiszteri rendeletre (30.391/eln. karh. 1918. sz.) a frontról hazatért katonákból a lakosság 5⁰/₀-áig terjedő létszámban alakult. Első parancsnoka Windisch József budapesti születésű, helybeli lakos, tart. huszár főhadnagy lett, a szatmári Székeskáptalan legnagyobb helyi haszonbérelője. A forradalmi erők hatására azonban Windisch Józsefet néhány nap múlva Balogh András, 30 év körüli, több mint valószínű, hogy a 22. honv. gyalogezred hivatásos főhadnagya váltotta fel. A Nemzetőrség létszáma 1918. nov. 15-ig 147 fő, november 20-ig 105 fő, december 31-ig 21 fő volt, a későbbiekben ismeretlen a létszám, de még március 10-én is működtek. Ez kiderül egy Telek Pál által aláírt 60 koronás nyugtából, amelyet a községi pénztárból vett fel lakbér címén, ugyanis a lakásában volt a Nemzetőrség szolgálati helyisége.

A Nemzetőrség további vezérkara a következő volt: Benedek Kálmán őrm., szolgálatvezető, Agócs Balázs őrv., Magyar Miklós tiz., Magyar Mihály őrm., Tóvizi Lőrinc nemzetőr bizalmi emberek. Írnok: Andó Ferenc nemzetőr.

Mi volt a Nemzetőrség funkciója? Erre pontos választ ad a központilag kiadott eskümintá, amelynek szövege így szólt:

„Mi, ünnepélyesen esküszünk, hogy a Magyar Köztársasághoz és alkotmányához hűek leszünk, teljes függetlenségét megvédjük. A köztársaság kormányának és az általa kinevezett minden előljárónknak és feljebbvalónknak engedelmeskedünk, azokat tiszteltetben tartjuk és védelmezzük, rendeleteiket és parancsait minden szolgálatban és min-

den körülmények között teljesítjük, alárendeltjeink minden ügyét szívünkön hordjuk, róluk gondoskodunk és minden erőnkkel a Magyar Köztársaság javát, szabadságát és haladását fogjuk szolgálni.”

Az 1848 óta először független Magyarország közrendjén kívül vagyonőrzés is volt a feladatuk, Tiszapüspökiben pl. 13 fő nemzetőr állandóan a Windisch-féle tanyán teljesített szolgálatot a nagyértékű vagyon őrzése céljából.³

Balogh András fhdgy. nemzetőr-parancsnok megjelenése a községben jelentős volt a forradalmi erők szempontjából. Kezdeményezésére alakult 1918. november 14-én a felülről még nem kezdeményezett Tiszapüspöki Munkástanács, így a községben is létrejött a Károlyi-korszakot jellemző „kettős hatalom”.⁴ A Munkástanács ugyanis – ugyanúgy, mint a már működő Nemzeti Tanács – a központi hatalom jogait kívánta gyakorolni, csak a szocialista forradalom megvalósítása érdekében. Az esemény nagy jelentőségű volt, mert a szocialistáknak immár volt önálló szervezetük, voltak legális vezetőik, akik képesek voltak irányítani bonyolult harcukat. Ezzel kezdetét vette az 1919. március 22-ig tartó, a központi hatalom birtoklását célzó harc a közvélemény megnyeréséért, és az erők gyűjtése. A két tanács eleinte párhuzamosan vívta e nagy küzdelmet, de a mind nagyobb erővel kibontakozó forradalmi erjedés mindinkább elszigetelte a Nemzeti Tanácsot, amely a régi közigazgatási apparátust nem zúzta szét, sőt mind nyilvánvalóbbá vált, hogy konzerválni igyekezett azt. Az első munkástanács elnöke Zsarnai Kálmán helybeli szegényparaszt volt.

A Tanácsköztársaság korszaka

Tiszapüspökiben a forradalmi szocialisták a hatalmat 1919. március 22-én ragadták magukhoz.⁵ E napon Szolnokról egy küldött érkezett a községbe, és a volt Hangyaszövetkezet előtti piactéren forradalmi gyűlést tartott. A gyűlésen a baloldal elsősorban Velkey Ádám főjegyző lemondását követelte. Így látta biztosítva a rendszer megváltozását. A gyűlés után a községházán azonnal megalakult a helyi direktórium, amelynek tagjai a következők lettek: elnök: Zsarnai Kálmán, tagok: Gál Imre, Andó Ferenc, Szücs Lajos, Szücs Antal.

A második Munkástanács Joanovics kezdeményezésére azonban csak március 30-án jött létre. Tagjai: elnök: Zsarnai Kálmán, alelnök: Chiovini Ferenc káptalani gazd. felügyelő. Tagok: Urbán Lajos tanító, Andó Ferenc, N. Tóvizi Imre, N. Tóvizi Károly, Túróczi Menyhért, Szücs Lajos, P. Polgár István, Fülöp Imre, Vince András, Burján János, Vince Sándor, Agócs Balázs, Gál Imre, Kozák Imre.⁶ Ez a Munkástanács azonban még mindig csak ideiglenes volt, mert az országosan elrendelt hat hónapra érvényes választásokat április 6-án tartották Tiszapüspökiben. A választások alkalmával – a szabályok szerint – a tanács létszámát 20 főre emelték, ugyanis a tanácsba 100 fő után egy tagot lehetett delegálni. A Munkástanács ezen április 6-i hivatalos megalakulása után az említettek mellett a tanácsba került még: id. Bódi István, Polgár Márton, Cakó Miklós, G. Péter Kálmán, Szana János, Szücs Gábor.⁷

A községi előljárást és a közigazgatási apparátust ez a Munkástanács is helyén hagyta, de természetesen irányítása alá vonta. Ez úgy valósult meg, hogy a teendőket a Munkástanács, ülései között pedig a direktórium határozta meg, a napi végrehajtást pedig Zsarnai Kálmán elnök ellenőrizte. Velkey Ádám főjegyző kizárólag végrehajtó szerepet kapott, minden ügyíratot Zsarnai Kálmán is aláírt.

A Tanácsköztársaság központi intézményeinek – megyei direktórium, a tanácskormány – első rendelkezései 1919. ápr. 3–12. között érkeztek, ezek kizárólag a belső rend átszervezésére vonatkoztak. Április 12. után a külső ellenség elleni készülődés más irányban kötötte le az erőket. Egy április 3-án érkezett rendelet szerint az Országos Központi Hitelszövetkezet helyi fiókja a Tanácsköztársaság tulajdonába ment át, veze-

tőjévé a 4017/1919. sz. rendelet alapján Romány Antal elvtársat nevezték ki. Később április 15-én a helyi Munkástanács a maga részéről Andó Ferencet delegálta az intézethez.⁸

Április 5-én több rendelet érkezett: a 7981/1919. számú az alispántól a cukorrépa-termelés államosításáról, egy másik rendeletben a megyei direktórium a 100 holdon felelő birtokok névsorát kérte. A válasz el is ment, mely szerint Windisch József 2100 holdat, mint haszonbérlet művelt, ezenkívül Polgár László 176, Kreizer Imre 112, Benedek István 175, a lelkész 122 kat. h. földet művelt.⁹

Igyekezett a központi szerv felmérni az anyagi forrásokat is, elrendelte az állatállomány, a gép- és a tüzelőanyagkészletek összeírását. Tiszapüspökiben volt egy gőzeke, amelynek tavaszi szénszükséglete 300 q volt. Az állatállomány a következő volt: 45 jármoskőr, 240 tehén, 51 kétéves üsző, 3 négyéves tinő, 6 szopósborjú, 5 tenyészbika, 257 koca, 9 ártány, 151 süldő, 425 szopósmalac, 17 tenyészkan, 21 anyabirká, 17 szopósbárány, 3 kos.¹⁰

Április 7-én a községben lévő orosz hadifoglyokat útba kellett indítani a szolnoki Bárány utcai elemi iskolába. Nagy gondot jelentett a fiatal államapparátusnak a nagyszámú ellátatlan is: Április 11-én 1250 fő szorult lisztkiutalásra.¹¹

Ugyanezen a napon alakult meg a járási Munkástanács, ahol Tiszapüspöki egy küldöttel képviseltette magát.

Április 10. után azonban mind nyilvánvalóbbá vált, hogy a Tanácsköztársaságot külső támadás éri. Emiatt a forradalom legjobb erőinek a védelem megszervezésére kellett fordítani főerejét, a belső problémák megoldása háttérbe szorult.

Április 10-től központi rendeletre bevezették a Vörös őrségnél az éjjel-nappali ügyeletet. A Vörös őrség tagjai többek között a következők voltak: Balogh András fhdgy. parancsnok menekülése után Andó Ferenc vette a parancsnokságot, Szalóki Vince, Farkas György, Szarvas István, Tóvizi Antal, Burján János, N. Tóvizi Imre, Péter István, Magyar László, Fülöp Antal, Cakó Mihály, Benedek Kálmán.

Április 12-én újabb intézkedés történt a védelem megszervezésére, Törökszentmiklóson három napon át toborozták a Vörös Hadseregbe belépőket, itt és máshol sok községi lakos fogott fegyvert a haza védelmében. Vince József, Polyák Mátyás, Tóth Kálmán, Novobiltszki Imre, Tombor Sándor, Vince György (a későbbi községi irodatiszt), Tompa István káplár, fegyvermester, aki a csongrádi harcokban meg is halt, Lizák Mátyás, aki a szolnoki kórházban halt bele sérüléseibe, Tóvizi Imre szakaszvezető, aki a szolnoki eseményekben játszott jelentős szerepet.

Április 13. után az Erdélyből megindult román intervenció hatására és a megtorlástól való félelem miatt csökkent az aktivitás. A Törökszentmiklóson székelő Vörös őrség szakaszparancsnoktól április 24-én érkezett parancs már nem is lett végrehajtva; a parancsban az állt, hogy a Tiszapüspöki Vörös őrség Szajolba vonuljon, vegyen részt az ottani parancsnok-választáson és a továbbiakban ott teljesítsen szolgálatot. A román királyi hadsereg közeledtének hírére Balogh András fhdgy. pk. elmenekült, Andó Ferenc vette át a parancsnokságot. Andó a hónap vége felé összekötőket küldött Törökszentmiklósról, akik a községi direktóriummal tartották a telefonösszeköttetést. Burján János és N. Tóvizi Imre április 30-án közölték a direktóriummal a román csapatok megérkezését Törökszentmiklósról.¹²

A tanács hatalom letörése, megtorlások

Az első román járőr május 1-én 4-5 óra körül ért a község déli széléhez, de ezekkel négy, a községben maradt vöröskatoná, akik nem tudni pontosan milyen rendeltetéssel a Steiner-féle korcsmában tartózkodtak néhány nap óta – felvette a tűzharcot és a járőr kelet felé Tiszaóbalra irányába kitért.¹³ A román főerők május 2-án zuhogó eső-

ben de. 10 órakor vonultak be a községbe és a megtorló gépezet azonnal működésbe lépett. Elfogták a már említett négy vöröskatonát, akik nem tudtak visszatérni csapattestükhöz a Tisza nyugati partjára, mert a nagy tiszai árvíz éppen ezekben a napokban kulminált. Az óvodában levő román parancsnokságon kegyetlenül megkínózták őket, majd kikísérték a Betyárföldön levő Tisza-gát tövéhez őket, ahol megásatták velük saját sírjukat, majd sortűzzel kioltották életüket. A 101. vörös gy. e. kötelékébe tartozó hősök sírja, egészen 1945-ig a Benedek Lajos-féle házzal egymagasságban a Tisza-gát tövében állt, amikor a szovjet faluparancsnok intézkedésére Törökszentmiklósról, vagy Szolnokra, közös sírba vitték őket más, a községben meghalt vöröskatonákkal együtt. Sírjukon állandóan friss virág volt, de soha nem tudta senki, hogy ki ápolta sírjukat.

A román csapatok kivégezték még Gyenes Istvánt, a kompátkelőlhely révészét is, aki a román katonai parancsnokság utasításai ellenére titokban vöröskatonákat szállított át a Tiszán. Sírja a Sánta-féle tanyával egymagasságban, a Tóvizi földön, a Tisza-gát tövében van.

A tanács hatalom vezetői közül Balogh András fhdgy. nemzetőr parancsnokot kivéve, mindenki a községben maradt, bántódásuk nem esett, mert Velkey Ádám főjegyző, a vele szemben tanúsított magatartás következtében megvédte őket a románoktól.

A közigazgatás a román halsereg irányítása alá került, a Szajolban székelő térparancsnokságtól hosszú sorban érkeztek a legkülönbözőbb rendeletek. A község lakói még a határba is csak katonai engedéllyel mehettek dolgozni. A Kossuth L. u. 196. sz. alatt székelte a magyar származású Botta román főhadnagy, kitől a kijárási engedélyeket lehetett kapni.

A tanács hatalom második szakasza és bukása

A román megszállás közel három hónapos első szakasza július 20-án estére ért véget, amikor is a reggel kezdődött vörös offenzíva kivetette őket a községből. A felszabadító vörös csapatok nem rendezkedtek be, csupán egy éjszakát töltöttek menetkészen a Décealján.¹⁴

A felszabadító harcokban a Vörös Hadsereg több katonát vesztett, többek között elesett a Farkasdombon puskalövés következtében Bögre Lajos 1890. évi születésű vésztői lakos, akinek holttestét a támadás alkalmával hátrahagyták.¹⁵

A felszabadulás ideje alatt a tanács hatalom szervei nem léptek működésbe¹⁶, a központi szervektől is csupán egy rendelkezés jutott el a községbe, amely szerint a községnek július 24–29. között 10 szekeret kellett a Vörös Hadsereg rendelkezésére bocsátani, amelyeket Dósa vörös fhdgy. vett volna át Törökszentmiklóson. Eljutottak-e rendeltetési helyükre a kirendelt kocsik? – nem derül ki a rendelkezésre álló iratokból.¹⁷ A felszabadulás néhány napja alatt kiadott új pénzen élelmiszert szereztek be a Vörös Hadsereg számára. A harcok menetének megfordulása miatt július 26-án déltájban újból megjelentek a román csapatok és ekkor már mindenki érezte, hogy hiábavaló volt a nép heroikus küzdelme, a nemes harc az intervenciós túlerő ellenében elbukott. A román csapatok újból lezárták a Tisza vonalát, és nem lehetett a szolnoki oldallal közlekedni. A harcok ez újabb szakaszában még két orosz származású vörös katona esett el a tiszapüspöki határban, sírjuk a Csikos tó parton volt a Törökszentmiklós–Tiszapüspöki műút elágazásától Szajol felé kb. egy km-re és a műúttól délre kb. 700 m-re. Sírjaikat a többi vöröskatonáéval egyetemben a község lakossága megőrizte 1945-ig, amikor az ő sírjaik is kihantolásra kerültek és a szovjet faluparancsnokság rendeletére a község lakói előtt ismeretlen helyre szállítottak.

A második román megszállással végetért ugyan a munkások hatalma, de emléke a nép szívében mindmáig fennmaradt és a Tanácsköztársaság kikiáltásának 50. évfordulóján is kegyelettel emlékezünk meg a nagy napok hőseiről.

Benedek Gyula

JEGYZETEK:

1. Tiszapüspöki közig. iratai, 10. rak. sz. 443/1921. sz. Szolnoki Állami Levéltár. (Továbbiakban SZÁL.)
2. Tiszapüspöki Nemzetőrre vonatkozó iratok. 1918. Rak. sz. 129/2. SZÁL.
3. Ugyanott.
4. Tiszapüspöki közig. iratai, 10. rak. sz. 443/1921. sz. Balogh András fhdgy-ról, még a hozzá közelebb álló Szalóki Vince vörösőr is csak annyit tudott, hogy hivatásos tiszt volt és az események vetették a községbe. Származási helye ismeretlen.
5. A „Tisza-Püspöki egyház története” r. kath. Parochia. 1919. III. 22. dátum alatt. Tiszapüspöki
6. Tiszapüspöki közig. iratai, 10. rak. sz. 443/1921. sz. SZÁL.
7. Ugyanott.
8. A Tiszapüspöki Munkástanács iratai. 5. A szocializált gazdaságra vonatkozó iratok, 13. old. Eredeti SZÁL, és egy mikrofilm másolat: Országos Levéltár Filmtár, 5543. doboz, 7. tekercs.
9. Ugyanott 4. old.
10. Ugyanott. Közellátásra vonatkozó iratok, 8. old.
11. Ugyanott 26. old.
12. Tiszapüspöki közig. iratai, 10. rak. sz. 443/1921. sz.
13. Ugyanott.
14. Ugyanott.
15. A Tiszapüspöki Munkástanács iratai. A népfelkelő parancsnokság 15. old. Az adat a nála lévő debreceni 2. huszárezred által kiállított harctéri igazolvány alapján állapítottatott meg. Volt még nála 317 kor. és a leszerelési igazolvány a fenti h.ezredtől. SZÁL.
16. Tiszapüspöki közig. iratai, 10. rak. sz. 443/1921. sz.
17. A Tiszapüspöki Munkástanács iratai. A közellátásra vonatkozó iratok, 61. old. SZÁL és OL Filmtár.
18. A jelzettel el nem látott igen értékes adatok Szalóki Vince, volt vörösőr, Gál András, Benedek Kálmán és özv. Benedek Vincéné tiszapüspöki lakosok elbeszélései alapján születtek. Ezúton köszönetemet fejezem ki értékes közreműködésükért.

E SZÁMUNK MUNKATÁSAI

Barta László, a Szolnok Megyei Tanács V. B. Tervosztályának vezetője (Szolnok); Eneák Gyula őrnagy, főiskolai tanár (Budapest); Cseppentő Miklós, a TIT Szolnok megyei szaktitkára (Szolnok); Imre Lajos, a Megyei Versegby Könyvtár igazgatója (Szolnok); Dr. Merényi László kandidátus (Budapest); Oláh Ferenc, a KPM Közüti Igazgatósága vezetője (Szolnok); Szűcs Ferenc, az OTP Szolnok megyei igazgatója (Szolnok); Dr. Uberkovich Gábor kandidátus, a MTA Tiszakutató Bizottsága titkára (Szeged); Dr. Ungor Tibor kandidátus, a Pártoktatási Igazgatóság vezetője (Szolnok).

Egy népművelő és pedagógus 1919-ben

Adalékok Csikós József népművelői tevékenységéhez

A proletárdiktatúra kikiáltását követő napon, 1919. március 22-én délután Törökszentmiklóson a piactéren népgyűlést tartottak.

Csikós József megnyitó beszéde után dr. Garami Iván a következőket mondta: „Most jövök Szolnokról, Pesten kitört a munkás-forradalom. A főispán székében egy munkás testvérünk ül. Ez a nap a legfényesebb nap a munkásság történetében. Minden hatalom a ti kezetekben van letéve.”

Ez a dicső korszak országosan 133 napig, a Tiszai közép járásban alig öt hétig tartott. Mégis, aki ezt a korszakot tanulmányozza, a legnagyobb elismeréssel adózik

- egyrészt a határtalan lelkesedést és az igaz ügybe vetett bizalmat,
- másrészt azt a gyorsaságot, határozottságot látva, amellyel minden területen hozzáfogtak a szervező munkához.

A Szolnoki Allami Levéltárban Csikós József életpályáját kutatva bukkantam erre az anyagra, amelyet azért teszünk közzé, mert úgy érezzük, hogy kultúrpolitikai tekintetben a megye határain kívül is bizonyítja, hogy az országos intézkedések ezekben a napokban milyen gyorsan jutottak le a járásokig, községéig, illetve milyen önállóan, központi rendelkezésekre sem várva fogtak hozzá sokrétű munkájukhoz a helyi szervek.

Lapozzuk fel ennek az időszaknak a Tiszai közép járásra és Törökszentmiklósról vonatkozó krónikáját, és nézzük meg néhány helyi dokumentum alapján, hogyan szorgalmazták a kulturális élet megindítását!

* * *

1919. APRILIS 1.

Tanítók Szakszervezete Helyi Csoportja

A forradalmi kormányzótanács 2186/KTE VXIII. sz. rendelete különböző tanfolyamok szervezését rendelte el a munkás proletártestvérek szellemi öntudatának kifejlesztésére.

Addig is, míg rendelkezés érkezik a munkásképző tanfolyamok irányát és kereteit illetően, már most szükségesnek tartom nyilvántartásba venni azon tanerők névsorát, akik akár közismereti, akár szociális irányú oktatásra a szervezeti tanfolyamok keretében önként vállalkozni hajlandók, s a rájuk háruló fontos megbízatást kellően betölteni képesek.

Szíveskedjék azért a jelentkezőket összeírva javaslatot tenni aziránt is, hogy a szakcsoport milyen tanfolyamokat hol és milyen időközökben tart célszerűnek rendezni.

Hangsúlyoznom kell, hogy az oktatásnak e tanfolyamokon az új társadalmi rendnek megfelelő szellemben kell folynia.

Törökszentmiklós, 1919. ápr. 1.

Csikós s. k.
s. tanfelügyelő

* * *

1919. APRILIS 1.

Tanítók Szakszervezete Helyi Csoport Elnöksége

Törökszentmiklós

A Forradalmi Kormányzótanács f. évi 2206/KTE XXII. sz. rendelete értelmében a volt nem állami tanítóknak társadalmi felfogásukat, ismereteiket bizonyító vizsgát lévén

köteles tenni, kérem a T. Vezetőséget sürgősen intézkedjék, hogy a csoport keretében olyan előadások, felolvasások tartassanak, melyek alkalmasak arra, hogy a tanító elvtársak világnézete, felfogása az új szociális kommunista államrendet illetőleg kialakulhasson, s mindazokat az ismereteket megszerezzhessék, melyekre az újkor tanítójának szüksége van, hogy a fizikai proletár-munkás testvérek előtt igazán képzett és meggyőződéses szellemi vezetők lehessenek.

Legalkalmasabb erre ún. vitadélutánok rendezése, ahol az előadott tárgyhoz megjegyzéseit, észrevételeit minden jelenlevő szabadon megtehesse, s az így meginduló disputa eredményeképp alakulhasson ki a szilárd meggyőződés, amely a világ proletár tömegei szolidaritásának képezik megingathatatlan alapját.

Felolvasásra, vagy szabad előadásban ismertetésre különösen alkalmas Marx Kommunista Kiáltványa, Engels: A kommunizmus alapelvei, vagy Bucharin: A gyakorlati kommunizmust ismertető munkája és sok más szakmunka. Mindezek kaphatók a helybeli könyvkereskedésben (Klein Gyula féle házban).

Kérem a tett intézkedésről és a legközelebb talán már vasárnap délután közgyűlés keretében megtartandó vitadélután tárgysorozatról jelentést hozzám beküldeni; valamint a szomszéd községek tantesületeit értesíteni.

Törökszentmiklós, 1919. április 1.

Proletár üdvözléssel:
Csikós s. k.
s. tanfelügyelő

* * *

Erdemes összehasonlításként közölni a szabadiskolák szervezéséről szóló országos utasítást, s majd ennek alapján vizsgálni, hogyan realizálódott a helyi viszonyok ismeretében a központi elképzelés,

* * *

AZ ORSZÁGOS ISMERETTERJESZTŐ BIZOTTSÁG MUNKÁS SZABADISKOLÁJA

Az Országos Ismeretterjesztő Bizottság Munkás Szabadiskoláinak célja a mindenkor helyi viszonyoknak megfelelő, állandó jellegű iskolákkal alkalmat adni a munkásoknak, hogy bármilyen irányú tudásbeli igényüket rendszeres oktatással kielégíthessék.

A szabadiskolák általában négy tagozattal állítatnak fel:

1. ANALFABÉTA TANFOLYAM. Tartama 10 hét, hetenként háromszor két óra. Módszer tekintetében az írvaolvasás, vagy a felnőttek oktatásánál bevált Gábel-féle rendszer alkalmazása ajánlatos. Ez utóbbihoz szükséges könyvek és falitáblák a Központtól igényelendők. Az analfabéta tanfolyam könyv és írószer szükségletét a Bizottság fedezi.

2. ELEMI ISMERETEK. Tartama 12 hét, hetenként háromszor 2 óra. Tananyag: Szépirás, helyesírás, fogalmazás (2 óra), gyakorlati számtan, mértan (2 óra), általános földrajzi ismeretek a társadalom történetével (2 óra).

3. ÁLTALÁNOS ISMERETEK. Tartama 12 hét, hetenként háromszor 2 óra. Tananyag: egészségügyi ismeretek (az ember szervezete általában), családi higiéné, műhelyi higiéné, az ipari betegségek, védekezés a fertőző betegségek ellen, baleset elhárítás, önszegély és elsősegély (heti 2 óra). Általános közgazdasági, jogi és közigazgatási ismeretek történettudományi alapon, különös tekintettel a Tanácsköztársaság intézményeire (2 óra). Művelődéstörténeti, művészettörténeti előadások, gyakorlati kémia és fizika, vagy nyelvek (heti 2, illetve 3 óra). Ez utóbbiakból a hallgató szabadon választhat.

4. ÜZEMVITELI SZAKTANFOLYAM. Tartama kétszer 16 hét, kötelező heti 8 óra. A hallgatók szakmák szerint csoportosítatnak. Tananyag: Általános üzemviteli ismeretek. Könyvelés, levelezés és számtan, heti 4 óra. Az anyagot a munka egységes menete érdekében egyazon előadó tanítja. A faiparban, vasiparban és egyáltalán mindenütt, ahol különös technikai előismeretek igényeltek, az üzem szaktárgy oktatását 4, vagy 6 héten át egy műszaki egyén szakmabeli előadásra készíti elő. A kereskedelmi szaktanító ezen előadásokon jelen van és a hallgatókkal együtt elsajátítja azt a tárgyi tudást, melynek alapján szaktárgyát az üzem gyakorlati követelményeinek megfelelően dolgozhatja fel. Így pl. a vasiparnál az előzőleg átvett vasipari kalkuláció anyagismeret anyagából kiindulva, felépíti egy kisebb, azután egy nagyobb üzem egész ügykezelését. Idetartozik az üzem vezetésének gyakorlati példákon való kiépítése.

ALTALANOS EGESZSÉGÜGYI ISMERETEK (Heti 2 óra)

Az ember szervezete általában, családi higiéné, műhelyi higiéné, az ipari betegségek, védekezés a fertőző betegségek ellen, baleset elhárítás, önségély és elsősegély, ugyanolyan terjedelemben, mint az általános ismeretek tanfolyamán.

Általános közgazdasági, jogi és közigazgatási ismeretek történelmi alapon, heti 2—2 óra, különös tekintettel a szovjet állam berendezésére, a kormányzótanácsi és népbiztosi rendeletek magyarázatával kapcsolatban.

Az üzemi tanfolyamokat heti 3 órás szépirás, helyesírás, fogalmazási, nyelvi gyorsírás és egyéb szaktanfolyamok egészíthetik ki. (Élelmiszer-kémia, vegyvizsgálati eljárások, varró és szabászati szaktanfolyamok stb.). Ezek a tanfolyamok nem kötelezők, mindekor a helyi viszonyoknak megfelelően állítandók be.

Az üzemi szaktanfolyamoknak célja nem az, hogy jó szakmunkásból rossz könyvelőt képezzen, hanem, hogy minél nagyobb tömegű szakmunkásnak adja meg a lehetőséget arra, hogy befolyást nyervén a nagy üzemek vezetésére, ezen jogot oly szaktudással gyakorolja, hogy a munkaközösség harmónikus együttműködését a termelés eredményessége tekintetében előnyösen befolyásolja. A kommunizáció és az üzem koncentráció nem zárja ki bizonyos kisipari üzemek további fennmaradását, fontos azonban, hogy a kisiparos a fejlődöttebb gazdasági rendszerbe tökéletesebb tudással és az egyetemes termelési rend áttekintő ismeretébe kapcsoltsassék be.

A SZABADISKOLA SZERVEZETE

Az Országos Ismeretterjesztő Bizottság Helyi Csoportja elhatározza a szabadiskola megnyitását. A vázolt általános szempontoknak megfelelően, de mindenkor a helyi viszonyokhoz alkalmazkodva oktatási programot dolgoz ki. Az Országos Ismeretterjesztő Bizottság Helyi Csoportja által megbízott tanító, vagy műszaki egyén az iskola vezetője. Az iskola vezetője megszervezi a tantestületet, melynek névsorát tanítási megbízatás kiadás végett a Bizottságnak bemutatja. Az előadások helye egy erre a célra igénybe vett iskola, vagy más épület, mely mint az Országos Ismeretterjesztő Bizottság szabadiskolája szerepel. A tanfolyamok vezetője a munkás előadások idejét mindenkor az iskolában folyó tanításokkal egyeztetni össze. A beiratások mindenkor magában a szabadiskolában, pártgyűlésen, vagy a szakszervezeti összejöveteleken a helyi sajtóban előre hirdetett időben történik. Tanfolyamonként az illető tárgy természetének megfelelően 20—60 hallgató vehető fel. Kivétel az analfabéta tanfolyam, melyet már kevesebb számú jelentkezőnek is tartunk. Az iskola ünnepélyes formában nyílik meg, mely alkalmat ad annak kifejtésére, hogy a kialakuló gazdasági rendben az egyén és egyetemesség szempontjából milyen rendkívüli hordereje van a tudásnak, hogy minden embernek, aki iskolánkból kikerül, a munkás kultúra agitátorává kell lenni.

Az iskola vezetője a tanítási időben állandóan az iskolában tartózkodik. Kötelessége az iskola vezetésével kapcsolatban az összes teendők elvégzése. Minden előadó óránként egy előadóívet tölt ki, melyet az iskola vezetőjének ad le, aki ezeket összegyűjti és ellenjegyezve havonként beterjeszti az Országos Ismeretterjesztő Bizottság helyi csoportjának, mely ennek alapján utalványozza az előadói díjakat. Az iskola vezetőjének kötelessége oly esetben, ha a tanító nem jelenik meg, összehívás vagy helyettesítéssel a tanítás folytonosságát biztosítani. Az iskolavezető ilyenkor szintén előadó-ívet tölt ki és óradíjban részesül.

A szabadiskola vezetője az Országos Ismeretterjesztő Bizottság helyi csoportjának bevonásával minden hónap végén módszeres értekezletet tart, melyen a tapasztaltakat megbeszélik, a munkáspedagógiai észrevételeket jegyzőkönyvbe veszik, s a vezető a jegyzőkönyv egy másodpéldányát az Országos Ismeretterjesztő Bizottságnak Budapestre továbbítja. Ezen jegyzőkönyvnek kapcsán közlendők mindazon esetleges kívánságok, melyek a szabadiskola ügyében felmerülnek.

A szabadiskola vezetői 200 tanuló után havonként 400 koronát, 200 tanulótól 400 tanulói 500 koronát, 400 tanulótól 600 tanulói 600 koronát kapnak. Az előadó óradíja 15 koronában van megállapítva. Fűtésért, világításért az Országos Ismeretterjesztő Bizottság csak abban az esetben fizet, ha a különleges helyi viszonyoknál fogva e tárgyban előzőleg megkerestették. A takarításért az itteni kollektív szerződések szerint a bizottság 4 teremig havi 150 korona külön pótlékot utalványoz a mindenkori takarítóknak.

Minden tanfolyamról, melyet a munkások rendszeresen látogatnak, az OIB látogatási bizonyítványt fog adni.

1919. ÁPRILIS 12.

KULTURPROGRAM

Törökszentmiklós és a Tiszai közép járás részére

I. ANALFABÉTA TANFOLYAMOK: Felnőttek és iskolaköteles koron felüli serdülők részére elemi iskolai óraadó tanítók bevonásával munkaidőn kívül a lehető legrövidebb naponkénti időközben húszas csoportokban.

Tárgy: írás, olvasás, számolás, szocializmus ismerete.

II. ELEMI ISMERETEK: Írni, olvasni tudó serdülők és felnőttek részére közlő tanfolyam elemi iskolai tanítók bevonásával munkaidőn kívül, lehetőleg hetenként kétszer a jelentkezők számára képest és e szerint csoportosítva, hogy milyen tárgyat kívánnak tanulni.

Tárgyai: írás, olvasási, fogalmazási gyakorlatok, számolás, kultúrtörténelmi, földrajzi, természettudományi, természettani, mérési ismeretek az elemi iskolai tárgyköröknek megfelelően.

Szocializmus ismeretek. Közgazdaság. Kommunizmus.

Gyakorlati gazdaságból egyelőre: kertészet, gyümölcsstermelés.

III. ALTALÁNOS ISMERETEK: Tanítása azok részére, kik elemi iskolát, vagy más elemi iskola fölött állott alsófokú iskolát végeztek tanítók és szakemberek bevonásával. Ezek a tanfolyamokon részt vesznek ifjúmunkások is.

Időköz: lehetőleg hetenként kétszer a jelentkezők számára képest 30-as csoportokban.

Tárgyai: szocializmus ismeretek, párt- és szakszervezet, s ezekkel összefüggő kérdések.

Gazdasági ismeretek: A gazdasági élet fejlődése (család, törzs, állam) A szocializmus fogalma, a szocializmus története az ókortól a mai napig. Munka és tőke, szegény és gazdag; Munkás és munkáltató, munkabér. Munkásmozgalmak. Marx és tanítása. A kommunizmus, a vallás és az állam. Termelés és fogyasztási szövetkezetek.

A Tanácsköztársaság, (Ez az anyag mindenik kurzuson ismertetendő.) Gyakorlati gazdaságtan: kertészet, gyümölcsstermelés (gyakorlótér: ismétlő iskola telepe) baromfitenyésztés.

Művelődéstörténet: Ókortól a mai napig. Reformátorok. Felfedezések, irodalom, művészet (költészet, stilsztika, festészet, építés, szobrászat stb.) elméletben nagy vonásokban. Rhetorika.

Természettan a gyakorlatban: gépek, gőzgépek, villamosság és alkalmazása gyári és más termelési üzemek. Találmányok. Természetbeni jelenségek.

Földrajz: a gazdasági és kulturális viszonyokra tekintettel a munka és termelés szempontjából.

Csillagászat: A föld, naprendszer, időszámítás, hold és napfogyatkozás. Bolygók, üstökösök. Csillagászati jelenségek.

Egészségtan: Tisztaság, munka, étel, ital, pihenés, szórakozás; lakás, ruházat, testedzés és testápolás. Nemi élet, nemi betegségek.

Betegségek, azok megelőzése és gyógyítása. Fürdők, üdülők, kórházak.

Előadók: Tanítók, szakemberek. (Ez a tárgy minden kurzuson előadandó.)

IV. KULTURELOADÁSOK: Fizikai és szellemi munkások részére, kik általános ismeretek terén oly fokon állanak, hogy tudományos elméleti fejtegetéseket az előadás nyomán megérteni és ezt megbírálni képesek, tehát az intelligens dolgozók részére a szocializmus és aktuális szociális kérdések körében.

Ezen előadásokat vitaestéknek tervezem, ahol Marx, Engels, Lassalle, Bebel, Tolsztoj, Bucharin, Kautsky stb. tételei kerülnek előadás és megvitatás alá. Célja a szociális ismeretek minél szélesebb körben minél alaposabb ismertetése, terjesztése és megerősítése.

Előadók: Tanítók és szakemberek.

ÜZEMVITELI SZAKTANFOLYAM: Olyan szakmunkások részére, kiknek az üzemi termelésben az üzemvezetéshez szükséges ismeretekre van szüksége.

Időköz: csoportonként a lehetőséghez képest, de hetenként egyszer. A hallgatók szakok szerint csoportosítandók. Egy csoport legalább 10 hallgató.

Tárgyai: I. Termelés, fogyasztás, forgalom, érték stb. fogalmak ismertetése. II. számla, leltár stb. Üzemi ügyiratok és könyvek ismertetése. III. levelezés, áruismeret, egyszerű és kettős könyvvitel.

Előadók: Szakemberek.

PROLETÁR ÉNEK- ÉS ZENEKAROK SZERVEZÉSE: Proletárszínház hetenként kétszer.

Előadók, vezetők: Szakemberek.

VII. NYILVÁNOS MUNKÁSKÖNYVTÁR: A helyi kaszinói könyvtárak összesítéséből és ajándékművekből kiegészítve természetesen mindazt, ami szocialista szempontból közolvasmányul közre nem adható.

A könyvtár a közoktatásügyi politikai megbízott ellenőrzése, s egy könyvtáros vezetése alatt egész vasárnapon át minden proletárnak rendelkezésre áll.

Proletár üdvözlettel:

Csikós s. k.

városi és járási közokt. pol. megbízott

* * *

Ezt a kultúrprogramot minden község munkástanácsának és tanítójának megküldték, s kérték a program megvalósítását.

Ötven év távlatából is a legnagyobb elismeréssel állapíthatjuk meg a következőket:

- a helyileg készített program nem másolja a központi anyagot, hanem a téma fontosságának megfelelően részletesen kidolgozza a helyi viszonyokra alkalmazva,
- hogyan igyekeztek az akkor új korszerű ismereteket népszerűsíteni, az elvont előadások helyett,
- hogyan törekedtek az elvont előadások helyett „a napi élet” gyakorlati példáiból szemléltető anyagot venni, s ezáltal „életközelbe” vinni az előadás anyagát,
- hogyan akarták biztosítani a sablonosság helyett a változatos, vonzó, sokrétű programot, akkori értelemben vett korszerű ismeretterjesztést.
- a diafilmeknél pedig egyrészt azt érdemes megfigyelni — a címek alapján — ma is nyugodtan használhatnánk belőlük, másrészt azt a tényt is mutatják, hogy nemcsak előadást tartottak, hanem „korszerű” szemléltetést is alkalmaztak.

* * *

1919. APRILIS 14.

Tanítótéstudület

.....

A folyó hó 12-én tartott városi és járási munkástanácsülésen az ott ismertetett kultúrprogramot egyhangúlag elfogadván, a program azon pontját, amely szellemi és fizikai, intelligens munkások részére kultúrát rendezését célozza, az Elvtársak közreműködésével óhajtanám megoldani.

Ezen kultúrestek tárgyai lennének a szociális tanok megbeszélése, új irodalmi, művészi irányok ismertetése, megvitatása, társadalmi, politikai, gazdasági szocialista irányelvek, szociális eszmék stb. ismertetése, terjesztése, megerősítése. Tömérdék anyagot szolgáltat hozzá a napi élet, s minden előadó szabadon választott aktuális témáról értekezne.

A kultúrestek körébe tartoznék ének és hangversenyek, műkedvelő előadások (proletárszínház), rendezése a ma még szűkebb műveltségű munkások köréből jelentkezők bevonásával.

Kérem az Elvtársakat, hogy az egyes csoportokra jelentkező alkalmas Elvtársakat és Elvtársnőket írják össze és ezen névsort aszerint csoportosítsák, hogy melyik Elvtárs milyen előadási csoportban (felolvasás, szavalat, ének, zene, színelőadás, monológ, stb.) vállalkozik, hozzám megküldeni szíveskedjék.

Törökszentmiklós, 1919. április 14.

Proletár üdvözléssel:
Csikós s. k.
városi és járási közokt.
pol. megbízott

* * *

Ez a gyors és határozott intézkedés azért válhatott valóra, — az idő rövideége ellenére is — mert az OIB-hoz felküldött tervet a központ nem csupán tudomásul vette, hanem értékelve azt, gyorsan reagált a felterjesztésre.

Az pedig Csikós József érdeme, hogy nem a központi anyagot másolta le, hanem a helyi lehetőségek alapján gondosan és megfontoltan emelte ki a járásban megvalósítandó legfontosabb feladatokat. Ilyen összefüggésekben érdekes a következő levelet elolvasni:

ORSZAGOS ISMERETTERJESZTŐ BIZOTTSÁG

Közkutatásügyi Népbiztosság
VII/3. Ugyosztály
V. 139/1919

Budapest, 1919. április 18.
VIII., Sándor u. 3.
Tel.: József 8—94.

Csikós József elvtársnak

Törökszentmiklós.

A bemutatott kultúrtervezetet engedélyezzük. Azon különbséggel, hogy Törökszentmiklóson megalakítandó, a felnőttek oktatását célzó Helyi Oktatásügyi Választmány, amelynek négy alosztálya van.

Es pedig

Közegészségügyi alosztály,
Szabadiskola,
Ipar (mezőgazdasági) szaktanfolyamok,
Szociológiai alosztály.

Minden egyes alosztályba arra hivatott vezetőt kell delegálni és minden alosztályba még a szabadiskolán kívül még 2—3 arra rátermett tagot. Hogy az első, harmadik és negyedik alosztálynak mi a feladata, azt alig kell részletezni. A szabadiskola pedig körülbelül mindazt felöleli, amit Önök előterjesztésük I—II—III—V. és VI. pontjukban kérnek. Egy szóval mindazon ismereteket, amelyek nem ipari vagy mezőgazdasági szakirányúak. A III. pontban kért tanfolyamok rendszeresítése részint a közegészségügyi alosztályba, részint pedig az ipari szaktanfolyamok keretébe tartoznak.

Munkáskönyvtárak szervezése most folyik, ezért egyelőre könyvekkel el nem láthatjuk.

Előadó lehet bárki, aki tanítani tud és aki politikai és erkölcsi szempontból teljesen kifogástalan. Minden előadáson a szociális érzéknek és a szocialista politikának ki kell domborodnia.

Tanfolyamot csak akkor lehet megnyitni, ha legalább 30 résztvevő jelentkezik. Kevesebb számú jelentkező részére tanfolyamot egyelőre nyitni nem lehet. E tanfolyamokat a mellékelt törzslap segítségével kell megszervezni. Tessék törzslapokért és egyéb nyomtatványokért hozzánk futárt küldeni, akit ez alkalommal alaposan ki fogunk oktatni. Célszerű lenne, ha a futár a Párttitkárság, vagy Munkástanács tagja lenne.

Addig is, amíg a szervezés munkája folyne, munkásságukat az ottani mozgósításházban szórakoztatva oktató előadásokkal kezdjék meg. Ezen előadásokat vetített és mozgó képek segítségével kell megtartani. A szükségelt diapozitívek és filmek rendelkezésükre állnak. Mellékelten elküldjük a diapozitíves előadások jegyzékét. Ezen előadások tartalma 30 percnél tovább nem terjedhet és egy-egy ilyen előadás díja 33 korona 33 fillér.

A tanfolyamok óradíja pedig 15 korona.

A további részleteket csakis személyesen lehet elintézni. Tájékoztatásul azonban a szükségelt mellékleteket küldjük.

Elvtársi üdvözléssel:
Rácz Gyula s. k.
Közkutatásügyi Népbiztosság

1. Velence
2. Délbábok hazája
3. A Balaton
4. Amerika
5. Diadalmas Amerika
6. A világ urai
7. Az angol élet
8. A virágok városa (Firenze)
9. Skócia
10. London
11. Mai Róma
12. Bécs
13. Utazás a Föld körül
14. Spanyolország
15. Japán
16. Hollandia
17. Riviéra
18. A mai Pest és a régi Pest
19. A Föld története
20. A földkéreg
21. A termőföld
22. Földrengés
23. Vulkánok
24. Hegyek keletkezése
25. Jégkorszak
26. Hegyek pusztulása
27. A szél munkája
28. A folyók munkája
29. Az atmoszféra
30. A levegő hőmérséklete
31. A levegő mozgása
32. A levegő nedvessége és a csapadék
33. A Föld mélyének titkai
34. A növény teste
35. A növény élete
36. A növény belső élete
37. A gyógynövények gyűjtése és értékesítése
38. A talajerő pótlása trágyázással
39. A virágtalan növények
40. Miből lesz a termés és hogyan nő a vetés?
41. Amig a búzából kenyér lesz
42. A gyümölcs műveléséről
43. A főzelékfélék termesztése
44. A kristályok birodalma
45. Erdőművelés
46. Garibaldi
47. Francia forradalom
48. A múlt bűnei
49. A mi legdrágább kincsünk
50. Az erő és munka
51. A természetes győgytényezők
52. Mozgás és nyugalom
53. A kereskedelem múltja
54. A magyar képzőművészet
55. Hogyan nézzük a művészi festményeket?
56. A munkás alakja a képzőművészetben
57. Hogyan készül az újság?
58. Vasút
59. A mozi
60. A levegő meghódítása
61. Vegytan
62. A bánya
63. A tejgazdaság
64. Magyar találmányok és feltalálók
65. Az állami vasgyárak
66. Hasznos érc
67. Fatermelés
68. A látásbeli csalódások
69. Üveggyártás
70. A kő feldolgozása
71. Hazánk népies agyagipara
72. Hogyan építkeztek az ókori népek?
73. A hídépítés
74. Textilipar
75. Az emberi test szerkezete
76. Az alkohol
77. A fogak ápolása
78. Mit eszünk-iszunk?
79. A gyermekápolás és védelem
80. Tüdővész
81. Nemibetegségek
82. Munkásjóléti intézmények
83. Röntgen fényképezés
84. Szájápolás
85. Hogyan lehetünk hosszúéletűek?
86. A gerinces állatok
87. Gerinctelen állatok
88. Az állattenyésztés
89. Hasznos madarak védelme
90. Az állatok élete
91. A méh élete és munkája
92. Az állatok testi szerkezete
93. Akvárium halak
94. Ösvilági állatörások
95. Hogyan tanultak repülni a madarak?
96. A tenger kincsei
97. Az ősemlék
98. Az állatok társasélete
99. Az őstenger csodái
100. A csillagok világa
101. Régi választásokról

A filmekén kívül különböző szakterületekről összeállított előadás címek is találhatók (tematika) a tervezett előadók nevével.

Néhány példa a természettudományos előadások címeiből:

Elektrotechnikai alapfogalmak
Benzinmotorok és gépjárművek ismertetése és kezelése
Vas- és acélglyártás

Anyagismeret, gépelemek
Faipari technológia, faipari szerkezettan és szakrajz
Faipari kalkuláció

Építési anyagok ismertetése épületekről,
költségvetések készítése
Magasépítkezés, vasbeton-felhasználás
Fotokémia a fényképészetben

Fotóoptika a fényképészetben
Keményítő, sőr- és szeszgyártás
Az enyvkészítés és gyártás

Íme néhány példa annak érzékeltetésére, hogy a különböző foglalkozási ágaknak megfelelően differenciált ismeretanyag nyújtását hogyan igyekeztek biztosítani:

- a vas-, fém- és gépipar
- a faipar
- az építőipar
- a ruházati ipar
- a malomipar
- a vegyészeti ipar
- és a fényképészek számára.

Ennek a mérészen és határozottan irányított munkának időrendben az utolsó dokumentuma a Tanítótestülethez kiküldött levél.

1919. APRILIS 22-ÉN

„Május 1-én nemzetközi munkásünnep, s így iskolai munkaszünet is. Ez ünnep-
napon az iskolák is ünnepséget rendeznek.

Törökszentmiklóson kedvező idő esetén de. 9 órakor az összes iskolák növendékei.
tanítók vezetése alatt, vörös zászlókkal, s munkásdalok éneklése mellett felvonulnak az
utcákon, s azután a város melletti legelőn gyülekeznek össze, ahol ének, szavalat, egy
tanító által tartandó ünnepi beszéd a nemzetközi ünnep jelentőségéről és zeneszámok
alkotják a programot. A szavalatokra alkalmas verseket Proletárversek gyűjteményéből,
vagy Ady Endrétől, Csizmadia Sándortól, Várnai Zsenitől, vagy Petőfitől lehet össze-
válogatni. Feltétlenül betanítandó a „Marsellaises” nemzetközi forradalmi induló Csizmadia
szövegével.

A programról, illetve az ünnepség lefolyásáról, melyre meghívandó az ottani Mun-
kástanács is — néhány sorban értesítést kérek.

Törökszentmiklós, 1919. április 22-én.

Proletár üdvözléttel

Csikós s. k.

közközt. pol. megbízott

Sajnos, a Törökszentmiklósról bevonuló román csapatok miatt a tervezett ünnep-
séget már nem tarthatták meg.

* * *

A krónika lapozgatásának végére értünk. Erdemes azonban megjegyezni, hogy
Csikós Józsefnek ez a tevékenysége csak töredéke sokrétű munkájának.

A Szolnoki Levéltárban bőséges anyag dokumentálja azt a munkát, amely a vallás-
oktatással, a királyi címer eltávolításával, a gyermekek szervezett fürdetésével, az iskolai
leltárak vizsgálatával, a tanítók kinevezésével, a címek eltörlésével stb. kapcsolatos bámu-
latra méltó szervező munkáját bizonyítja. Alig van az öt hét alatt olyan nap, amikor ne
adott volna ki valamilyen fontos utasítást, ne vett volna részt tanácskozáson.

Ezek után jogosan vetődik fel a kérdés: Ki volt Csikós József?

Adjon rá választ rövid életrajza!

Törökszentmiklóson született 1882. március 22-én. Apja vasúti pályaeőr volt. Isko-
láit Kisújszálláson kezdte a főgimnáziumban, majd mint magántanuló a törökszentmiklósi
polgári fiúiskolában folytatta. Tantervkülönbözeti vizsgával átlépett a Tanítóképző Inté-
zetbe, s mint tanítójelölt állás- és keresetnélküli fiatalember húszéves korában megnősült.
1905-ben tanítói oklevelet és a jászberényi határban tanyai tanítói állást kapott. Szerény
jövedelméből is félretett külföldi utazásokra. Elutazott Ausztriába, Svájcba, később Német-
országba. Úti élményeit a „Rajzok innen-onnan” című könyveuskében adta ki. Néhány
novelláját is hozzá nyomtatta. Szépirodalmi munkásságát szakirodalmi tanulmányai követ-
ték. Ezek a hivatalos Néptanítók Lapjában jelentek meg. Írásai még a megengedett kere-
tekben is kritikai szellemről tesznek tanúságot.

Később tanfelügyelői tolnok, majd segédtanfelügyelő lett. Szülővárosát Araddal
cserélte fel. Itt érte az első világháború. Mint póttartalékos tanító vonult be a 68-ik
gyalogezredhez, ahol a háború végéig hadnagyi rangot ért el. Ebből az időből maradt
ránk emlékkönyv formájában írt naplója, melynek Csikós „Magunkról — magunknak”
címet adta.

Az emlékkönyv tanúsága szerint tulajdonosa mint katona bejárta Szerbiát, Galíciát,
Volhíniát és az olaszországi Isonzó frontot.

A fronton egy váci fiúval, Tarnai Jenővel kötött barátságot. Együtt várták türel-
metlenül a háború végét. 1915 elején Tarnai és Csikós egy időben kapott szabadságot.

Csikós útbaejtette Vácot, s meglátogatta Tarnai Jenő MÁV vasúti felügyelő lakását, illetve családját. A látogatás eredménye az lett, hogy még ugyanez év nyarán Csikós József házasságot kötött barátja húgával, Tarnai Olgával. Szabadsga után visszatért a frontra, ahol többször megsebesült.

A polgári demokratikus forradalom kitörése után hazasiertett.

Sokoldalú tevékenységet fejtett ki, s részt vett Törökszentmiklós új vezetésében.

Törökszentmiklóson először — 1918 október végén — a nemzetőrség parancsnoka, a helybeli néptanács elnöke, a Szociáldemokrata Párt vezetője, majd a Tanácsköztársaság idején városi-járási közoktatásügyi politikai megbízott lett.

Többször tartott nagygyűlésen nagyhatású beszédet, s mint elméleti ember is nagy szolgálatokat tett a proletárdiktatúrának. A közrend helyreállítása és fenntartása körül, a köztársasági eszme terjesztésével, s az új rend megszilárdításában kiváló eredményeket szerzett. Beszédeiben a proletárhatalom törvényeinek tiszteletére, nyugodt, dolgos hét-köznapi eredményes munkálkodására búzította hallgatóit. Energikus egyénisége vetett véget a nagyobb „rendetlenségnek” a járásban.

„Működése a mérséklésre, a túlkapások leküzdésére, a rendetlenségek elhárítására irányult, vagyis ezek szerint működése általánosan üdvös és a fennforgott körülmények között a polgári társadalom („Polgári társadalmon” itt a lakosság értendő. — Szerk.) javára volt.” — állapítja meg 1921-ben a szolnoki főügyész is.

„Mint-hogy a rend helyreállítás munkáját nemcsak Törökszentmiklóson, hanem a járáshoz tartozó községekben Fegyverneken, Szajolban, Tiszabón, Tiszaroffon is az ő erélyes és mégis tapintatos intézkedése eredményezte, s a közéletmezés céljaira beraktározott lisztet, gabonát, s a környékbeli uradalmaknál elhelyezett nagymennyiségű sertést a közéletmezés céljaira a fosztogatóktól biztosította.” — írja Fehér Pál szolgabíró.

Közbizalmat élvezett higgadt magatartása, udvariasága, előzékenysége miatt. Egész magatartása betöltött jelentős hivatalai alapján a közrendre nézve üdvös volt.

Különösen az oktatás ügyét viselte szíven, s ahol hiányokat tapasztalt azt igyekezett nyomban pótolni.

A Szolnoki Állami Levéltárban jelentős mennyiségű anyag dokumentálja sokoldalú munkásságát. Többek között a pedagógusokat arra buzdította, hogy szülői értekezleteken népszerűsítsék a forradalom eszméit, hogy az ifjú munkások szervezetét alakítsák meg Törökszentmiklóson és a népműveléssel, szabadiskolákkal, tanfolyamokkal, előadásokkal segítsék a felnőttek képzését. Munkájának elismeréseképpen „a köztársaságnak tett szolgálatait úgy véljük leginkább jutalmazni, hogy mint az új kormányzat lelkes hívét, a kitűnő szervező és vezető munkaerőt polgári szakfoglalkozásában a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium megfelelő ügyosztályán alkalmazásra ajánljuk.” Így jelentkezett a Közoktatásügyi Népbiztosságnál, ahol beosztották Pest megye művelődésügyi osztályára. Mint-hogy felesége szülei Vácot laktak, feleségével együtt ő is odaköltözött. Onnan járt be Pest megye székházába, hivatalába. Munkájával párhuzamosan ismerkedett meg Matejka Jánossal, a Váci Újság, majd az ennek örökebe lépő Váci Vörös Újság szerkesztőjével, későbbi barátjával. A Matejkával való egyre sűrűbb találkozások hatásaként úgy vélte, hogy Vácot, a püspöki városban nagy szükség van az ő munkásságára. A Közoktatásügyi Népbiztosság teljesítette Csikós József kérését és a városi iskolába helyezte át, majd a megszervezett Művelődésügyi osztályon Matejka János megbízott helyettese lett. Ettől az időtől fogva fokozódtak feladatai. A tanerők helyes beosztása, átképzésük feltételeinek biztosítása, az iskolán kívüli népművelés nagyszerű célkitűzései erősen igénybe vették szervezőképességét. Ugyanakkor kinevezték — miután megtörtént a felekezeti iskolák államosítása — a Karolina (ma Hámán Kató) iskola felsőtagozatának igazgatójává.

Nagy elfoglaltsága mellett a Váci Vörös Újság szerkesztői munkájában is részt vett.

Népszerű előadásokat is tartott a mozi helyiségében. Természettudományi előadásain kívül nagy érdeklődést keltettek azok az előadások, amelyek a társadalmak átalakulásáról szóltak.

A Tanácsköztársaság leverése után a helyi ellenforradalom a románok bevonulása után letartóztatta, s 1919. augusztus 14-ének sötét éjszakáján a város határában, a Hét-kápolnánál társaival együtt kivégezte. Hamvai a váci középvárosi református temetőben pihennek.

Elete valóban „kioltott fáklya” volt, amely nekünk is, ma is világít!

Cseppentő Miklós

Bibliográfia: Tihanyi Ernő: Csikós József (Kioltott fáklyák.) Bp. 1963. (Az életrajz ennek felhasználásával készült.)

Magyar Életrajzi Lexikon Bp. 1967. Akadémiai Kiadó I. kötet 316. old.

Szabó Ferenc: Névadónk. Csikós József, Szolnok megyei Fiatalok 1967. 7. szám, július. Törvényhatósági Bizottsági iratok, Szolnok Állami Levéltár.

Pókász Endre hagyatéka

— A jászapáti gimnázium történetéhez —

A háborús idők kezdete táján új rajztanár került a jászapáti gimnáziumhoz. A magas, karcsú fiatalember feltűnő jelenség volt a kisváros poros utcáin kitűnően szabott ruháiban, csendes modorával, szórakozott mozdulataival. Ez volt az első állomáshelye, ahol biztosítva volt számára a helyettes tanári stallum, s ezzel a folyamatos megélhetés; pedig előzőleg bejárta jóformán egész Nyugat-Európát, díszlettervező volt az Operaházban, művészeti díjakat nyert, s már több éve zsebében volt a Képzőművészeti Főiskola jeles minősítésű diplomája. Réti István, Lyka Károly, Edvi Illés Aladár, Lechner Ödön tanítványa boldogan foglalta el helyét a rajzsztár lim-lomjai között. Amilyen kitűnő érzéke volt a színekhez és a formákhoz, az arányokhoz és vonalakhoz, oly kevésbé volt érzéke ahhoz, hogy nem mindennapi tehetségét a maga hasznára kamatoztassa. Művész volt, megszállottja a szépnek, s maga is nagyon jól tudta, hogy többre hivatott. Huszonnégy éves korában írja naplójában egyik művész barátjánál tett látogatása után: „Középiskolás rajztanmenetét most állítja össze, s egyenként meg kellett nézmem minden egyes darabot. Kis fejesvonalzók, kis szilva, körte, cseresznyeformák, köcsögfigurák, rajzolómértani feladatok, mindmegannyi újralátott, s ezerszer megutált gezemicék voltak számomra. Huszonhárom éves fiatalember, tetterős, teli életkedvvel, s ilyesmivel kell foglalkoznia.” Saját középiskolás rajzóráira is visszagondol: „Én is csináltam valamikor ugyanezt. Uramisten, de régen volt ez az idő! Letagadom az életemből.”

E gondolatait azonban tanári magatartásában sem tanítványai, sem kartársai nem érezték sohasem. Az alkotás iránti szüntelen vágya átsegítette azon a válságon, mely szükségképpen utoléri a többre hivatott és nagy kultúrájú embert a szűknek, reménytelennek látszó munkakörben. Korábbi küszködései bölccsé tették. Rövid pályafutásának legfőbb értéke, hogy a nagy ifjúkori ambíciók után újabbak kerítették hatalmukba: kis Európát varázsolni a falusi gimnáziumba, életre szóló kulturális élményeket nyújtani a tanyákról és a falvakból összesereglett gyerekeknek, ízlésre, igényességre, alkotókedvre nevelni őket. Talán ez lett életének legnagyobb szenvedélye, s olyan eredményeket ért el, melyek ma is példa nélkül állnak Szolnok megye középiskoláinak történetében. Elsősorban emiatt a példa miatt kell feltámasztani Pókász Endre egykori jászapáti gimnázium igazgató emlékét és annyira emlékeztet, szelid alakját.

* * *

Ennek a példának nemcsak pedagógiai értéke van, hanem személyes, szuggesztív erő is árad belőle. Eddig ismeretlen hagyatékból egy rendkívül sokoldalú, meglepően gazdag, kultúrált lélek bontakozik ki. Vázlatai egyben csodálatos útinaplók. Min-

dent azonnal megörökít, ami megtetszik neki: egy-egy londoni, párizsi, római katedrális, örökbecsű építményeket, szépen ívelő hidakat, vagy éppen csak egy padot a rahajló lombokkal; a nagy utazásokat megörökítő szénrajzok, akvarellek, olajfestmények közül jászapáti faluszél, libalegelő, utca, lovak vázlatai kerülnek elő, s az ősi jász kúria-stílusban épült apáti községházáról készült tanulmány a későnyári délután fényeivel. Ma már ismeretlen emberek portréi mellett régi, kedves arcokra ismerünk: az apáti gimnázium egykori tanárait, kerekfejű kis diákjait. Színpadtervek, jelmez- és maszktervek, ezeknek külön is kidolgozott, egyes motívumai: ezek voltak az ábrándjai, s ami megvalósult belőlük, a diákok feledhetetlen élményei. Festményei között ma is ott áll zongorája, melyen egykor Budanovics Mária tanult zongorázni, s amelyen gyakorta játszott **legkedvesebb rokona, nagybátyja: Kosztolányi Dezső** is. Nagy tömeg kotta, köztük klasszikus ritkaságok. Könyvek, melyeket kincseinek tartott: külföldi útinaplójából is kiderül, hogy ezeknek árát londoni, párizsi útján spórolta össze vékony kis pénzéből, akkor, amikor itthon nyomor, kilátástalanság, állástalanság várta.

Fiatalon kiszakadva a szellemi gócból, eltávolodva a művészvilág pezsgő és karriert ígérő műhelyeitől, nem szerezhette magának sem pénzt, sem nagyobb nevet. Bizonyára kiérlelt életművet hagyott volna maga után, s nevét számon tartanák a lexikonok, ha nem fogadta volna el egyszer s mindenkorra a jászapáti gimnázium rajztanári katedráját. De – és ez hagyatékának legszebb példája – az alkotásban megkereste a maga számára a harmóniát, életének tartalmát tudott adni művészi látásmódjának örökös próbálásával, kísérletezéseivel, s legfőképpen az általa szervezett diákszínpad évről-évre meglepőbb produkcióival. Közben regényeket, novellákat, drámákat írt – ezekbe is álmaid temette – melyeket sohasem hozott nyilvánosságra, soha senkinek sem mutatott.

Neve először 1930-ban tűnt fel egy diák-rajzpályázaton, s azután sűrűn szerepel; borítólapokat rajzol, könyveket illusztrál – 1940-ben egy ábécés könyvet is – s még több kosztümterve, díszletterve ölt testet az Operaház színpadán, neve nélkül; 1942-ben a Műcsarnok tavaszi tárlatán szerepel, 1944-ben a Nemzeti Szalon kiállításán. 1945-től azonban úgy látszik, csak az iskolának él; a felszabadulás után igazgatóhelyettségé, majd 1949-ben gimnázium igazgatóvá nevezték ki. Jellemző rá, hogy vezetői működése során megbizonyosodott: a hivatalos aktáknak, jegyzőkönyveknek nem csupán rendes külseje, hanem esztétikuma is lehet, éppen úgy, mint a nyomtatott könyvnek. A gimnázium régi pecsétje – melyet maga tervezett – izléses antikváival, jellegzetesen megnyújtott címerével művészkézre vall. Esztétikuma volt aznóban külsejének, modorának, egész emberi habitusának is.

1912-ben született a „poros-boros Szabadkán”, nagybátyjának, Kosztolányinak szülővárosában (anyai nagyapja testvére volt a költő anyjának, Brenner Euláliának). Apja gimnáziumi tanár volt; tehetségét Kosztolányi Dezső fedezte fel, az ő segítségével került ki Belgiumba már 11 éves korában. 1935-ben, mikor elvégzi a főiskolát, neki ítélik a Balló Ede-díjat. E díjjal 1000 pengőt kap, azzal a kötelezettséggel, hogy nyugateurópai művészettörténeti tanulmányutat tegyen. Az úton nemcsak rajzol és fest szüntelenül, hanem naplót is vezet. Érdemes néhány lapot bemutatni ebből a naplóból: példája annak az intelligens hódoltnak, mellyel a művelt magyar megáll az európai szellem nagy alkotásai előtt; de példája annak is, hogy ugyanez az intelligencia nem bókol és nem aléldozik, hanem a saját – éles – szemével mer látni és bírálni.

* * *

1936. I. 7.

„Sokszor voltam már a Notre Dame-ban. Kívülről alaposan átszemléltem. Francia képes tájékoztatóból többé kevésbé tudom, hogy mivel állok itt szemben.

Tényleg monumentális hatású a gigantikus homlokzat, az óriásira méretezett kőtoronyok, és a horizontális tagozás tényleg így helyes, így izléses, s így szervesen egyszerű. Juda királyainak galériája. . . milyen megható. Koronás fejedelmek, akik már közel nyolcszáz esztendeje állnak őrt, a katedrális három bejárata felett. A galéria felett a hosszú oszlopcsarnok, a filigrán szegélyező oszlopcskákkal logikus, esztétikailag is teljesen indokolt.

Fenn a rózsza két oldalán, a bőséges ablaknyílások előtt pedig Ádám és Éva szobra. Micsoda óriási kötővolság választja kettőjüket el egymástól. Mintha nem is egy emberpár volnának. Mintha az örök egyedüllettel kellene megküzdeniök, sívár magukra hagyottságukban.

Epp erős nap volt, mikor a tornyot is megmásztam. . .

Tériszonyom volt, hogy a Notre Dame térre lenéztem, s láttam a nyugodtan gördülő autókat, s a lassú lépésben menő járókelőket. Erdekes, a mélységektől való félelem nem mozdult meg bennem, amikor a Szent Péter templom napsugaras kupolájából lenéztem a Bernini-féle oltárra. Pedig az a magasság ugyancsak nagyobb lehetett, mint ez itt Párisban.

Dehát ott a renaissance aranyban, s ezüstben fürdő ereje táruult elem, ami elfeledtette velem a dimenziókat. Oly határtalanul könnyű volt az architektúra, olyan pehelyfinomsággal ragyogott az a kupola eszeveszett magasságokban, hogy cseppet sem csodálkoztam volna, ha a felhők szárnyát akarta volna elérni valamelyik akkori építész. De a Notre Dame középkori komorsága, a sötétség, a sivárság, a falak szintelensége, a művész szükséztűsége; nem, mindez egészen más hangulatokat ébreszt az emberben.

Es a templom belseje. A térhatás, a térkompozíció zenéje első pillantásra nem lehet teljes. Ide többször el kell jönni, hogy átlássuk, felfogjuk, helyesen értékelni tudjuk, hogy mi az, amit látunk. . .

A szentély felett magasan, egész legfelül, úgy hogy csak rézsútosan nézheti a szemlélő, akárhová is áll, egy teljes sorozat üvegablak-kompozíció tündöklök. Mindegyik más és más, s ha egyebet se kellene tennem itt Párisban, mint felemászni oda, s bámulni az üvegdarabok összeállítását, azt hiszem, akkor is teljesen be lennék telve egész lelkemmel.

A szentély megettí félköríves hajót, hatalmas ablakvázatokkal, szinte azzal a szándékkal építhették ily módon a középkori építómesterek, hogy minél tágabb teret adjanak az üvegablak-művészet színporkáztatására. Nohát van is aztán ott olyan változatosság, olyan színorgia, olyan ragyogás s pompa, hogy az ember győzze valamennyit ésszel s lélekkel átfogni.

Ki volt az az ember, aki ezt a sok csodát művelte? Ki volt az, akinek az agyában ez a grandiózus alkotás megszületett?

Akarom látni ezt az embert.

Szinte rosszul esett a lelkemnek, hogy a francia primitív festőknél minden teremben csak egy félórászkát időzhettem. A Louvre oly nagy, s olyan kevés, amit ebből láttam, hogy az előirányzott idő is luxus az én körülményeim mellett. Ahhoz is néhány könyvet kellene előszedni, hogy az ember megérthesse a francia piktúra kifejlődését a barbizoni mesterekig. S talán nem is annyira a szöveg lenne a fontos, mert mit érdekel engem más véleménye erről — vagy arról a dologról. Magam szeretnék hosszasan megállni a nekem tetsző képek előtt, s tudva annak művészettörténeti hovatarozandóságát, majd megalkotnám én magamban a nekem való véleményt. Nem tudom más hogy van ezzel? Ha futólag megyek el képek előtt, sétálva, fejemet csak oldalt fordítva: ez annyi, mintha a lelkemmel itt se lennék. Pedig milyen sokan így nézik a képtárakat. S nem tudják a szerencsétlenek, hogy a festmények szemlélésének is van külön technikája, amit meg kell tanulni. A technika: azt hiszem, egyénenként más és más.

A képek értékei előttem fokozatosan úgy lesznek világosabbá, ahogy állok — és állok, s nézem a műalkotást. Formák élni kezdenek, a fény s árnyék lebegővé, finomná válik, látom az ecsetnyomokat, a rajzvezessző lendületét, sőt, végül szinte a művész lelki fáradságát is utánaérzem sokszor, amit munkája megalkotása kíván. Dehát persze: mindez csak akkor lép ki a kép sima mezejéből, ha türelmemmel, várakozással hozzájárulok ehhez. S inkább három képet nézek meg becsületesen egy délelőtt, mint háromszázat futólag. . .

Mikor Renior Moulin de la Galette-ját megpillantottam, úgy éreztem magamat, mint aki hosszas keresés után megleli a nagy kincset, amit keres.

Micsoda pompás alkotás. A színek, a rajz, a napsugár az arcok kifejezése. A fiúk könnyedsége, mellyel táncosnőjük derekát átkarolják, és a tömeg lehellete. Kitűnő megérzése a levegőrétegek mélységének. A tánczenét pedig mintha hallanám, ami a Café mélyéből, valamelyik sarokból szól bizonyosan.

S az előtér kedves arcú leányalakja. A franciák mennyire fogékonyak a női finomságok iránt. Istenem, de szeretnék beszélni ezzel a lánnyal.

Biztos: ma már nem él, vagy tán öregasszony.

Ugyanebben a teremben, a Mme Charpentier és a többi nagyszerű portré megalkotójától került ide egy nagyméretű festmény: Deux Nymphes. Miért rakták ide ezt a képet?

Fel tudom fogni, hogy ez Renior műve. Meg tudom érteni az utat, s az okot, amiért egy nagy mester öregségére idáig kerül! Nem bírta elviselni nagy tehetségét, s nem bírták vállai a terhet, melyet kivételes tudása rótt reá. S hogy támoilyogva sem cipelhette, hát azért festett ilyen össze-visszaságot, mint a „Deux Nymphes”.

Dehát ez a festő magánügye, s egyáltalán nem tartozik a nagy nyilvánosság elé. Miért rakták ide ezt a képet?

1936. I. 12.

Az ismeretlen katona sírja.

A szél éppen kegyetlenül fújt, könnyeket is csikart az arcomba, az eső is havasan esett, úgyhogy ezen a légvonatos helyen sokáig — sajnos — nem maradhattam. De az itt töltött pár perc is milyen feledhetetlen benyomást hagyott bennem.

A sír egyszerű kőlap, a föld szintjével egymagasságban, melyre franciául az van vésvé, hogy egy, a hazájáért meghalt ismeretlen francia katona nyughelye a kis téglalakú terület.

A fejfa helyén örökláng bűg, szélben, viharban, hóban és esőben. Örökké.

A fel-felcsapó tüzes nyelvek (egész közelükben voltam) azt a gondolatot éresztették bennem, hogy az emberek szívéhez nagyon közel áll még a háború emléke, s nem hinném, hogy lenne hamarjában olyan örült, aki jókedvvel elmenne abba az esztelen mészárszekbe.

Szerény, egyszerű sír ez, s mégis milyen nehéz szabadulni tőle.

1936. I. 13. DIEPPE—NEWHAVEN

Még a szombati operaelőadáshoz csak annyit, hogy szcenikai tudományomat ugyan nem nagyon fejlesztette ki az, amit láttam. Pocsék, régi vászonvackok lógtak a levegőben, melyekről nem lehetett tudni, azért hatnak-e olyan borzalmasan, mert piszkosak, vagy pedig azért-e, mert tehetségtelen ember agyának szüleményei. Mindig éreztem odahaza is, hogy szcenikában mi európai színvonalon állunk, csak az a baj, hogy igen kis nép vagyunk ahhoz, hogy a világ is tudomást vegyen erről...

Jellemző útikép, mikor Franciaországból Angliába utazva, Dieppeben vonatról hajóra száll:

Sokan, az utazóközönség soraiból már negyedórakkal előbb kirakták csomagjaikat a peronra, s állva várták a megérkezés idejét. Ezek természetesen a kiszállásnál is elsők voltak, és a behajózásnál nagyszerű helyet foglaltak le maguknak. En persze utolsó voltam a kiszállásnál, utolsó, mint mindenütt, ahol az élelmességnek csak valami szerepe is van. Dehát, azon még sohasem keseredtem el, ha néhány óra hosszat az utazás alatt állnom kellett.

1936. I. 17.

László Fülöphöz el akartam menni londoni tartózkodásom alatt. A magyar követ-ségen kértem is a címét, azonban olyan kelletlenül adták meg, hogy elhatároztam, hogy lemondok erről a látogatásról.

Miért menjek oda? Tán azért, hogy esetleg, ha beeresztenek hozzá, hát barátság-talan pófakat lássak? Ennyit nem ér meg nekem László Fülöp látása.

„White Hall”: ez egy széles utca Londonban, melyen az Ismeretlen Katona emlé-köve is van, s mely a Parliament Square-t köti össze a Trafalgar Square-rel. Úgy középtájt van ez az öreg épület, ahol a királyi gárda lovasított része tanyázik.

Benn, a park felé eső ajtónál, kivont karddal, színes, egzotikus ruhában áll a palota őre, Mozdulatlanul. Oly mozdulatlanul, oly méltóságteljesen, hogy amikor először jártam itt, én is alaposabban szemügyre vettem ezt az embert. El-e, vagy halott, s kitömve rakták ide? Ruháját pedig ma sem tudom megszokni, pedig minden nap erre járok a National Gallery-be.

Csappet sem csodálkoztam azon, hogy ma két kislány, kik a parkból sétáltak az utca felé (alig lehettek hét évesek), egybásba karolva megálltak ez előtt az ember előtt, s szótlanul, hosszan, sokáig bámulták. Látszott rajtuk, hogy a katona ruháját, s díszes kardját is szerették volna megérinteni, dehát nem merték...

A katona, minthogy őrhelyén beszélni nem szabad, nagyon zavarban volt. Legszívesebben elshuhintott volna a gyermekek feje felett egy-kettőt, — bizonyosan, hogy elzavarja őket, ez azonban túlságosan durva dolog lett volna a részéről. Így hát a bámulást tűrni volt kénytelen. . . Egész belevörösödött, hogy nézik, száját harapdálta, tekintetét jobbra-balra vetette, dehát zavarát, amit a két kisgyerek jelenléte keltett, nem tudta leküzdeni. Azt hiszem, ezek a percek teljesen világossá tették előtte, hogy a fején lévő aranyos csákó egy nagy komikum, hogy a tetejéről lelógó vörös bojt bohócok fejére való a cirkuszban, hogy a szoborszerű merev állás: az egy hülyeség, mert valamennyien élő emberek vagyunk.

1936. I. 20.

Nem is tudtam, hogy a Westminster Abbey-n kívül még egy Westminster Cathedral is létezik, itt a Viktória Street mögött, amely katolikus templom, s szintén igen jelentős műemléknek számít. Tornya irtózatosan magas, s mikor először megpillantottam, nem tudtam, hogy a hozzátartozó nagy hodályt vásárcsarnoknak nézzem-e, vagy vasúti pályaudvarnak. A külső tagozáson gótikus maradványokat lehet felfedezni, különösen a főkapun, de általános, egységes stílusról beszélni sem lehet.

Betértem. A fekete falak, s a néhány kisebb gömbkupola rögtön a régi jó bizánci időkbe ringattak, s elfelejtettem azt, hogy a gondterhes huszadik század napjait tiprom itt, a világ legnagyobb városában. Szinte a híres, aranyhátterű mozaikokat kezdtem már keresgélni, amikor rájöttem arra, hogy az itteni rövid időt hasznosabban is el lehet fecsérelni, minthogy szerencsétlen kezű építésszek műveivel mulattassam magam.

Erdekes, az első pillanatban megérezttem, hogy kontármunkával állok szemben.

Az angolok híres Szent Pál Székesegyházával is így vagyok félig-meddig. De azért, ha otthon valaki megkérdezne affelől, hogy milyen is hát az a St. Paul's Cathedral, azt mondanám: gyönyörű. Nehogy megbontránkoztassam szigorú kritikámmal.

.....Csupa ókori motívum, akárhová is néz az ember. Hogyne öntenék el az embert gyönyörűséggel, hisz a nagy hellén építésszek szívdobbanását hallom itt is és amott is. A kár csak az, hogy késői utódaik, a XVIII. századbeliek, rendszertelenséget csináltak az ő nagy esztétikai rendjükben, s így az ókori építészeti kultúra élvezése nem egészen zavartalan. Sajnálatraméltó dolog igazán az is, hogy a rengeteg költséggel felépült gigantikus kupola előlről egyáltalán nem érvényesül, mert a szomszédos utcák egész a katedrális közeléig merészkednek.

Belseje is óriási térhatású. Dehát ez nem elégséges ahhoz, hogy egy építészeti mű remekbekerészült is legyen. A st. Paul éppen nem az. Azt mondják, hogy a római Szent Péter templom ihlette meg a katedrális alkotóját. Hát igen. A két hajó kereszteződésénél itt is emelkedik egy hasonló tamburos kupola, mely méreteiben megközelíti Michelangelót, csupán csak az hiányzik róla, ami az alkotóművész kezenyomának varázsa. Itt semmi varázst, semmi invenciót nem találok, ami meghatna, vagy elragadna.

Roppant kellemetlen számomra az angol templomok túltömöttsége. A Westminster Abbey (noha művészettörténeti jelentőség szempontjából messze felülmúlja emezt), sem került el azt a hagyományos angol szokást, hogy minden valamirevaló államférfi, tenger-nagy, csatahős és főpap szobrát a templomban helyezték el. A századok folyamán sok ilyen nagyfiú akad, kiknek ma már semmi jelentőségük sincs, hacsak annyi nem, hogy emlékműveikkel ott trónolnak kizavarhatatlanul, a gótikus oszlopok tövében. A síremlékek hol nagyobb fajtájúak, hol egyszerűbbek, és zsúfolásig megtöltik a templom oldalán levő minden talpalatnyi helyet. Ide már egyetlen ember szobra el nem férne, ide már egyetlen koporsót el nem lehetne hantolni a kövek alá. Szegény Ismeretlen Angol Katona is a Westminster Apátsági Templomban kapott helyet, a főhajó nyugati végében, egy szinten a padló kőkockáival, lenn, egészen a hívek lábánál, hogy mindenki végigtapossa sírját vasárnaponként.

1936. I. 21.

Ha itt maradok a hátralévő időben, hát azt csak azért teszem, hogy egy ritka esemény szemtanúja lehessen, s elmondhassam élőszóval csodálkozó honfitársaimnak, hogy hát milyen is az angol király temetése.

Hogy őszinte legyek, engem nem érdekel a Welszi Gárda halottasmenete és a diplomáciai testület ezerszínű pompája. Entőlem bíborvörössel vonhatják be egész Londont nyolcadik Edwárd trónralépésekor, engem az akkor sem vonz. Ugyannyira nem, hogy ami-

kor a szenzációéhes tömeg között várom a megjelenő nagy csodákat (mint ma is), hát állandóan idegesen a karkötőórához kapkodok, hogy nem múlt-e még el az a rövid húsz perc, amit az áldogálásra szántam. Ilyenkor fokozottabb mértékben érzem, hogy tétlen vagyok, tétlen, és a tétlenek pedig nem érdemlik meg, hogy az Isten szabad egét lássák, s napsugarát élvezzék.

1936. I. 27.

Szeretem, ha az ablak egész nap nyitva van, s beáramlik a jó friss levegő, de hát az a levegőmennyiség, amit ez a kis lyuk bebocsájt, vajmi kevés. De mégis valami!

Hogy ma mégis csukott ablaknál aludtam, s lemondtam a fejem felett futó gyenge legáramlásról: ez nagy áldozat. És mélységes okai vannak. Az ablaklap kinyitásával egy csendesen szundító galambot pillantottam meg. Ijedten lenyomta szempilláját, riadtan bámult rám, szárnyát igazgatta, mire jobbnak láttam ismét kilincsre zárni az ablaktáblát úgy, ahogy az imént volt. Csakhogy el ne repüljön.

Nagyon nehéz válogatni ebben a naplóban, annyira jellemző minden sora. Egy különös és tiszta ember vallomásai a művészetről, a háborút érlelő Európáról, az élményekről, s kilátástalan küszködéseiről, melyek idehaza várták. Márkus László, Oláh Gusztáv, és Fülöp Zoltán mellett dolgozott az Operaházban, kényükre-kedvükre kiszolgáltattva, ingyen; elérhetetlen vágyálom számára a festéktörő fiú 35 filléres órábére. E naplójegyzetek érdekes adalékok az Operaház történetének titkaihoz, melyekről sem tanulmányok, sem nyilvánossá tett emlékiratok nem beszélnek; egyben súlyos dokumentumai is egy válságos, megbomlott korszak művészvilágának. E részből csak két feljegyzést idézünk. Az egyik Gömbös Gyula miniszterelnök halálának napján kelt.

1936. október 7.

Nem tudom, senki szerecsétlenségének, vagy halálának örülni nem tudok. Ez végeredményben erkölcstelen dolog lenne, de azért ha ilyen nagyfejű ember költözik el az élők sorából, a megszanás érzése mellett valami más is megszólal bennem: hátha másképp lesz ezután! Hátha olyasvalaki jön ezután, aki megjavítja az általános szomorú helyzetet, amiből aztán talán nekem is jobb sorsom lesz. Mert, ami eddig volt, az rosszabb a legrosszabbnál is. Ha valami jön, ami más, mint az eddigi, az csak jobb lehet, rosszabb semmi esetre.

Majd meglátjuk.

Fülöp múltkori velem való „megbeszélése” tényleg némi konkrétumot sejtet magában. A „Kékszakállú herceg vára” (legújabb operaujdonság) díszletét kellett felépítenem modellszínpadon. Sok bosszúságom volt vele. Oláh Gusztáv szokatlanul sokat járt a nyakamra, rátelefonált, izgatott, birizgált, óráztatott.

A másik naplórészlet egy temetést ír le: ez a haláleset nagyon közelről érintette Pókász Endrét. A halott: Kosztolányi Dezső. A naplójegyzet egyúttal értékes dokumentum. Olyan mozzanatokat örökít meg, melyekről nem szólnak a korabeli tudósítások, s Kosztolányinak egy keserű vallomását, melyet maga sem írt le soha – de átfinomulva, szomorú szavak zenéjévé válva késői, csalódott verseinek alapszövedéke lett.

1936. november 5.

Kosztolányi meghalt. Nem értem, egymásután hullanak el az emberek. A hírt akkor tudtam meg, amikor estefelé hazamentem. Az újságok üvöltöttek.

Kicsit megszeppentem. Múltkor Balló Ede, most ő. Csak jobban közelemben ne férközzék ez a haláljárvány. Nem szeretem a tragikus eseményeket.

Temetése fél négykor volt a Kerepesi úti temetőben. Negyedórával előbb rengeteg ember tolongott már a Fiumei úton. En gyalog mentem, s közvetlenül előttem Rudnay Gyula sietett. Mint később megtudtam, ugyanoda, ahová én.

A halottasházban nagyon fülledt levegőben egymás hegyén-hátán szorongtak néhány százan. Gyertyák égtek fekete drapériák előtt. Középen trikolórral és gyászleppellel fedett ravatal. És sok-sok virág. Felesége, Ilonka néni és fia, Ádám a fal mellett üldögéltek. Lálíka néni (1) és Mariska (2) úgy sírtak, mint a gyerekek.

Ismerős arc itt-ott feltűnedezett. Márkus László, Voinovich Géza, Herczeg Ferenc, Beregi Oszkár ép úgy könyököltek a kondoleálók között, mint én.

Sok öreg és ismeretlen művészarc nézett felém mindenütt, akik valószínűleg ismert nevű emberek, csak én nem tudok róluk. Fiatalember is van egy csomó. Biztos ifjú költők.

Piliszke (3) eljött, szép tőle. Szabadosné (4) és Panni pedig a hátam megett álltak. Később vettem észre Jancsit meg az apját. Szeretem Szabadosékban, hogy így ápolják a rokon kapcsolatokat. Pedig nekik nem sok dolguk lehetett szegény Didével. De mégis itt vannak. Knébl, a krisztinavárosi plébános tartotta a gyászszertartást. Két minisránssal. Mikor bejöttek, s az előírt latin szöveget énekelték, Kosztolányi gyertyafényben úszó koporsójára pillantottam, s az a jelenet jutott eszembe, midőn nekem egyszer ezt mondta:

„Nem hiszek semmiben, istentelen vagyok.”

Az egyház mintha megérezte volna, teljesen minimálisra szabta a dolog klerikális részét.

Kinn, a halottasház előtt, annál szebb volt az elbúcsúztatás.

Ilonka néni és Ádám talpig gyászban, nagyon megtörtek voltak. Kosztolányi Mariskát, Kosztolányi Arpit (4) és Lálíka nénit most láttam először életemben.

Ádám komolyan maga elé nézett és elfogódottan vezette le az anyját a fekete szőnyeglepcsőn. Semerre nem nézett, s csak egyszer sírt el magát: Schöpflin megható búcsúbeszéde alatt. Kirántotta zsebkendőjét s megtörülte a szemét.

Egymás után hangzottak el az istenhozádok a különböző testületek nevében. Legszebbek Móríc Zsigmond szavai voltak: „Olvasta, jellegzetes debreceni hangsúllyal szavalta gondolatait: „A virág azért nyílik, hogy illatozzék”... kezdte.

Es milyen drámai volt, midőn Schöpflin Aladár közel hajolt a koporsóhoz: Dezső!...

Nem, az tagadhatatlan, hogy a nagy író temetése, mikor az ország irodalmárainak színe-java búcsúzik, az felejthetetlenül nagyon szép. Szabadka öregdiákjai szóltak utoljára.

A négylovas hintó üvegfedelét ezután felhajtották és szegény Kosztolányi Dezső bátyámat elvitték utolsó útjára.

E naplórészlet stílusa, szemlélete – mindaz, amit megfigyel, s ahogyan tovább-rezonál – Kosztolányi szükségű, nemes prózájára emlékeztet. Lélekben is rokonok voltak. A kultúra mélyeséges tisztelete, az ízlés kultusza, a sajátos különállás, az intellektus lázái és lázadásai, az élmények intenzív befogadásának készsége: közös családi hagyományok, a negyvennyolcas ősökkel büszkélkedő, régi értelmiségi familia öröksége. S ilyen örökség a *játék* iránti kiolthatatlan vonzódás is. Kosztolányi számára a vers sem volt egyéb, mint játék – a nyelv, a zene, a színek, a tárgyi valóság és az ember belső, lelki valóságának elemeiből összerakott nemes játékszer. Pókász Endrét is egy ilyenfajta játékosztón, vagy inkább szervedély hajtotta szüntelenül a színpad felé. Ennek parancsára vállalta a nyomor: az Operaházért, s mikor falusi rajztanár lett, akkor sem adta meg magát: tovább játszotta a nemes játékot a gyerekekkel a gimnázium színpadán.

Összefogva a fúró-faragó gimnazistákkal, évek során át hatalmas forgószínpadot épített, nagy világító-apparátust szerelt fel, díszleteivel, háttéréivel kicsiben az Operaház színpadát varázsolta a jászapáti gimnáziumba.

1. Lálíka néni: a költő édesanyja

2. Mariska, illetve Kosztolányi Mariska: a költő húga.

3. Piliszke: Brenner Olga zongoratanárnő, Pókász Endre unokatestvére.

4. Kosztolányi másodfokú unokatestvére. Panni és Ancsi: gyermekei.

5. Kosztolányi Árpád: a költő öccse, szabadkai orvos.

1941-ben indította meg rendezvényeinek sorát „Az Úr katonái”-val, majd 1943-ban folytatta a „Jedermann”-nal. A XV. század végén felünt, ismeretlen szerzőtől származó misztériumjáték („morality-play”), mely Hofmannsthal feldolgozásában a modern színpadon is nagy sikert aratott, jelezte az igényt és színvonalat, melyet Pókász Endre a diákszínpaddal szemben támasztott. A következő évben, 1944 húsvétján – Arnould Greban 1452-ben írt misztérium játékát, az „Igazi passió”-t adják elő, országos sikerrel. A színpadon nagy ifjúsági tömeget mozgat meg, korszerű jelmezekben, szellemesen felépített díszletek között. Az utolsó vacsora színterét például Leonardo halhatatlan festménye alapján építette fel, aszerint tervezte meg a jelmezeket és a maszkokat is. A vezető képesfolyóiratok egészoldalas riportokban számoltak be az előadásról.

A háború pizska és dúlása után a következő darabra csak 1948-ban került sor. Ezúttal Herczeg Ferenc „Bizánc”-át rendezte meg, melyben a bizánci pompa, a kitűnő szcenikai lehetőségek csábították.

A látványos kiállítású, pompás rendezésű darab nem csupán az iskola belső életében jelentett nagy pezsdülést a háború utáni kúszaságban, hanem seregestől vonzotta a környék lakosságát is. Az első taps mindig az előadás első percében zúgott fel, mikor az árnyakból lassan kibontakozott, majd felragyogott a színpad. S így folytatódott tovább: 1949-ben a Bánk bán, 1950-ben a Hamlet került műsorra. Ekkor már az akkori Népművelési Minisztérium is felfigyelt a jászapáti diákszínpadra, s felajánlva az állami támogatást, javasolja, hogy a Hamletet nagyobb, városi színházban is adják elő. E célra a kecskeméti városi színházat ajánlja. Erre valamilyen okból nem kült sor; Pókász Endre azonban ez év őszén már a Szentivánéji álom jelmez- és díszletterveit készíti: ének- és zenekarral kísért szabadtéri előadáson gondolkodik.

Pályája ekkor szakadt meg, hirtelenül és tragikusan. Alattomos vakbélgyulladás vitte el egyik napról a másikra. Valahogyan a halála is jellemző volt rá: nem vette észre, hogy veszély fenyegeti, s mikor kórházba került, már menthetetlen volt. „Élhetetlen” volt, személyi igényei csak a munka feltételeinek biztosításáig terjedt. Nem figyelte önmagát, nem vette tudomásul „a test eredendő, természetes rázkódtatásait”. Pedig nem volt aszkéta, csak művész. Huszonnégy éves korában, küszködései idején írta: „Túleröltetni nem akarom magamat. Nem érdemes. Hamar belepusztul az ember, én pedig hosszúéletű szeretnék lenni.” Hormincnyolc évet élt. Jellegzetesen összehúzott a sziluettek, a formák, a színfoltok lényegét kereső szemmel járta a világot. Így maradt meg, ezzel a szórakozottan kutató, messzire révedő tekintettel tanítványai, barátai emlékezetében is.

Képzőművészeti hagyatéka – melyből a szolnoki Damjanich Múzeum kiállítását fog rendezni – arra tanítja a mai embert, hogy hogyan lehet esztétikusan élni, hogyan lehet, akár az európai nagyvárosokban, akár egy faluszéli nyárfásban is felfedezni a szépet, az érdekeset, az élményt. Pedagógiai hagyatéka a jászapáti gimnázium múltjának egyik legszebb, bár szomorúan rövid fejezete. Elsősorban nem a kiugróan magas színvonalú teljesítmények benne a fontosak, hanem az, ami e teljesítmények nyomán a diákokban maradt. Ezek az élmények messzebb kihatottak az egyszerű emberek gyermekeinek későbbi életére, mint megannyi jelen bizonyítván.

Hagyatéka két dolognak bizonyosága. Az egyik nagyon emberi. Az egyszerű tanárnak egyebe nem volt, mint sajátos világa, szerénységében és félszegségében mások elől is elrejtett sokodalúsága, tehetsége, alkotószenvédélye: s ezzel gazdag volt. A másik közérdekű: így is el lehet tölteni egy életet, egy falusi gimnáziumban is. Amennyiben eltemetett tehetség volt, mások lelkébe temetkezett.

Imre Lajos

Észrevételek a nagykunsgai városok vezetőivel folytatott kerekasztal beszélgetéshez

Dr. Kőszegfalvi György cikkének mintegy folytatásaként érdekes kerekasztal beszélgetésről számol be a folyóirat ez évi 2. száma. A megbeszélés során a nagykunsgai városok vezetői sokoldalúan, „az élet közelségében” elemezték városuk helyzetét, tárták fel a fejlődést gátló tényezőket. Egy kicsit válaszként is néhány megjegyzést fűzök a felvetett gondokhoz.

I.

A beszélgetést vezető szerkesztőbizottsági tag nem tartott igényt arra, hogy minden részletben összefoglalja a tapasztalatokat. Mielőtt az egyes konkrét fejlesztési kérdésekhez szólnék – a teljességre való törekvés nélkül – megkísérlem a beszélgetés összefoglalását.

Az alapvetően mezőgazdasági jellegű nagykun városok (ez alatt én is a négy várost értem!) az elmúlt egy, másfél év óta indultak el a számottevőbb iparosodás útján. Korábban fejlődésük stagnált, sőt – a csökkenő lakosságszámot figyelembe véve – visszaesés volt tapasztalható. Az elhatározott és folyamatban lévő ipari beruházások megvalósítása az elvándorlás csökkenéséhez, esetleg a népességszám emelkedéséhez vezet. A foglalkoztatási struktúra változása, az iparban foglalkoztatottak számának emelkedése új, magasabb szintű igényeket támaszt, új szükségleteket indukál minden téren.

A foglalkoztatási gondok megoldása, a nők bevonása az ipari termelő munkába, a társadalmi haladást jelző új gondokat vet fel: jelentkezik a nagyobb és kulturáltabb lakásigény, a vízszolgáltatás kiterjesztése (mind lakossági, mind ipari és intézményi téren), növelni kell a csatornázottságot, jobb utak kellenek, sokoldalúbb és magasabb igények jelentkeznek a művelődésügyi és egészségügyi intézmények szolgáltatásai iránt és még sorolhatnám tovább.

Összefoglalva: az iparosodással együttjáróan magasabb szinten kell megoldani a termelő és nem termelő ágazatok összehangolt fejlesztését. Ennek felismerése, szükségessége tükröződött a nagykunsgai városok tanács-vezetőivel folytatott beszélgetésben; ha ilyen megfogalmazásban ez nem is bangzott el.

II.

A Szerkesztő Bizottság felkérésére az egyes problémákra és kérdésekre részletesebben is reagálni kívánok.

1. *Mezőtúr város szennyvízcsatorna hálózatainak kiépítését halaszthatatlanul szükségesnek tartom. Gondoskodni fogunk arról, hogy a csatornahálózat első üteme – a 17*

millió forintos program – az 1969–1971-es években megvalósuljon, s ehhez a szükséges anyagi támogatást – a beszélgetésben elhangzott 3 millió forinton felül is – megyei hozzájárulásból, Vízügyi Alapból biztosítani fogjuk. A város vezetőinek is erőfeszítéseket kell tenni annak érdekében, hogy a koordinációs partnerek vállaljanak részt a magasabb kiviteli összegből.

2. *Mezőtúr város lakásellátottsága* – a 100 lakásra jutó lakosok számát tekintve – az utóbbi években javult. Az 1960–67. évek alatt a lakásállomány 241 darabbal gyarapodott, ugyanezen idő alatt a lakosság szám több mint 1500 fővel csökkent.

A város vezetői előtt az 1970-ig megépülő lakások száma ismert. A célcsoportos (állami és szövetkezeti) lakásberuházás növelésére a III. ötéves tervben nincs mód. Az elhatározott iparfejlesztések ismeretében a IV. ötéves terv időszakában ütemesebb lakásépítés megvalósítását vettük számba. Előzetes számításaink szerint az 1971–75 közötti öt év alatt központi erőből 150–200 lakás telepítését tervezzük Mezőtúron.

Még ebben az ötéves tervben megépül a városban egy 10 munkahelyes orvosi rendelő, sok kerül – célcsoportos beruházként – a gimnázium szakközépiskolává alakítására és műhelyteremmel való ellátására. A bővítési munkálatok 1970 után is folytatódnak.

Az óvoda, általános iskola és napköziotthon hálózatbővítésének szükségességét és lehetőségét a IV. ötéves fejlesztési terv kimunkálásánál kell megvizsgálni. Csúpn megjegyzem, hogy például a város óvodai ellátottsági helyzete jobb a hozzá hasonló városokénál. A férőhely-kihasználtság 103,0 %, míg Jászberényben 124,1 %, Törökszentmiklóson pedig 119,8 %.

3. *Dr. Nagy Károly a beszélgetés során azt az igényét vetette fel, hogy a IV. ötéves terv időszakában Túrkevét is sorolják az ipartelepítési kedvezményben részesülő települések körébe.*

Amennyiben az iparfejlesztési alapból történő juttatás és a hitelkedvezmény konstrukciója a IV. ötéves terv időszaka is fennmarad – amelynek szükségessége kétségtelen –, sokoldalú vizsgálódás és mérlegelés alapján teszünk majd javaslatot a kijelölendő településekre. Túrkeve igényét a mérlegelésnél figyelembe vesszük.

A következőkkel viszont számolni kell: a VII. számú Autójavító Vállalat tervezett fejlesztésével, a Ktsz-ek és Htsz tevékenységének bővítésével előreláthatóan lesz elegendő munkahely. A városnak nincs vonzási közege. A saját „munkaerő-telestlegének” lekötéséről kell csak gondoskodnia. Előreláthatóan nő a nem termelő ágazatokban foglalkoztatottak száma, s szélesíthető a termelőszövetkezetek melléküzemi tevékenysége is.

4. *Jogosan vetődtek fel a beszélgetésben Túrkeve város közműellátási gondjai.* Egyetértünk a sorrenddel: mi is a város vízellátásának megoldását soroljuk az első helyre. Ehhez a szükséges támogatást már az 1968. évi tervben biztosítottuk. A csatornahálózat kiépítése, bővítése minden városunknál és városias fejlesztésre kijelölt településünknel igényként jelentkezik. A megvalósítás mértékében és ütemében nem az igények, hanem az anyagi lehetőségek szabnak határt.

A szennyecsatorna kiépítésének kezdését elősegítené, ha a város – koordinációs jellegű beruházként – az anyagi erők összefogását szorgalmazná, mert célcsoportos jellegű állami támogatásból a megvalósítás – a fontossági és sürgősségi sorrendet figyelembe véve – a IV. ötéves terv időszakában sem látszik biztosítottak.

5. *Többször szó esett a nagykun városok gondjai között az állami és tanácsi utak állapotáról, korszerűsítési, felújítási és fenntartási hiányosságokról. A felvetések alapján részletesen megvizsgáltuk az utak állapotával kapcsolatos problémákat, s megoldásukat – az állami utak tekintetében is – szorgalmazni fogjuk.*

Karcag várost érintően a tilalmasi bekötőútnak a város belterületére eső kb. másfél km-es szakaszát, a Karcag–Kunmadaras közötti összekötő-útnak a város belterületére eső részét, a vasúti utat kb 300 fm-es hosszban és a Karcag–Füzesgyarmati út városi belterületi szakaszát tartjuk sürgősen korszerűsítendőnek. A korszerűsítésig a KPM Közúti Igazgatóság fokozott fenntartási munkákkal nyújt segítséget.

A Túrkeve–Gyoma-i út Túrkeve város területére eső részének a felújítása is teljes mértékben indokolt. Előzetes tájékozódásunk szerint a KPM Közúti Igazgatósága 1969-ben hozzá kezd a felújításhoz és házilagos kivitelezésben helyreállítási munkát is végez.

Valóban indokolt a 4-es főközlekedési út Kisújszállás város területére eső szakaszának a rendbehozása is. A közeli években megyénk területén a főközlekedési ut korszerűsítése folyik. Ezen munkák keretében Kisújszállás térségében megépül egy közúti felüljáró (a Budapest–Szolnok–Záhony vasúti fővonal felett) és felújításra kerül az út városi átkelési szakasza; előzetes becslések szerint kb 33 millió forint költséggel. A munka terv szerint már 1969-ben beindul.

Indokoltnak tartom megjegyezni, hogy a helyi és a KPM szervek együttműködését, összefogását kell az eddigieknél is nagyobb mértékben szorgalmazni, amely növelheti a meglévő – sajnos véges – anyagi eszközök felhasználásának a hatékonyságát.

6. *Kisújszállás részéről igény merült fel a beszélgetés során a szövetkezeti lakások számának növelése iránt a jelentkezők nagy száma miatt. Pontosítani szeretnék. A központi erős célcsoportos lakásberuházások magukban foglalják mind az állami, mind a szövetkezeti lakásokat. A terv csupán a szövetkezeti konstrukcióban megépítendő lakások arányát írja elő. Minden városnak közvetlen érdeke, hogy a kötelezőnél nagyobb arányban épüljenek szövetkezeti lakások, ugyanis a túlteljesítés utáni első befizetések, majd a folyamatos törlesztő részletek a tanács fejlesztési alapját illetik meg. Ez a „többletbevétel” újabb lakások építésére használható fel.*

Gondolom, a kérés a lakásszám emelésére irányult elsődlegesen. A IV. ötéves terv időszakában gyorsul a központi erős lakásépítés üteme Kisújszállás városban is.

7. *A tanyai kollégiumi férőhely elégtelensége is Kisújszállás város gondjai között szerepel. Az egyedi kérdésnél szélesebb értelemben vetem fel a kollégiumi hálózat problémáit, amelynek megoldására a IV. ötéves tervben megyei szinten – így Kisújszálláson is – meg kívánjuk teremteni az anyagi feltételeket.*
8. *Helyes és reális felismerésnek tartom Lévai Zsigmond felvetését, hogy az iparfejlesztés, a foglalkoztatottság növekedése nagyobb igényt támaszt a kereskedelemmel, annak bázisátárolásával szemben is. A megoldás útján előre jutunk, ha az üzletek és szektorok közötti versenynek teret engedünk. Az új mechanizmus szellemének megfelelően szorgalmazni kell, hogy – különösen a városokban – ne legyenek tisztán állami, vagy tisztán földművesszövetkezeti területek. A kereskedelmi vállalatok (szövetkezetek) versenye, „azonos területen való működésük” kikényszeríti az ész-*

szőrű hálózatfejlesztést és a jó áruellátást. Tudunk arról, hogy mind az Iparcikk Kiskereskedelmi Vállalat, mind az Élelmiszer Kiskereskedelmi Vállalat tervez hálózatfejlesztést Mezőtúr városban is.

III.

Észrevételeknek szántam a leírtakat, de azok magukon viselik a válaszadás jellegét is. Minden részkérdésre érthetően nem térhettem ki. Most folyik a IV. öt éves fejlesztési tervek előkészítése, a szükségletek és lehetőségek számbavétele. Minden szinten – a városoknál is és a megyénél is – arra kell törekedni, hogy a nagykunsági városok fejlődését gátló tényezők a következő tervidőszakban megszűnjenek, vagy legalább is optimális mértékben csökkenjenek.

Újból hangsúlyozom: a megoldás útja a termelő és nem termelő ágazatok összehangolt fejlesztése lehet.

Barta László

A nagykunsági városok útjairól

Folyóiratunknak a „Jászkunság”-nak 1968. évi 2-es számát megismerve, annak „Nagykunsági városok” című cikkéhez – felhívásuk alapján – egy-két gondolatot kívánok fűzni a felmerült közúti problémákkal kapcsolatban:

Az utóbbi két év óta a közutak állapotáról –, ezen belül az állami közutak állapotáról is – sok szó esik. Különösen ebben az esztendőben szerepelt gyakran, amikor nyilvánosságra került és a tanácsi fórumok is állást foglaltak a „Fuvarozások racionalizálása”, ezen belül a „Vasútállomások körzetesítése” KPM-tárca koncepciójáról. Hazánkban és Szolnok megyében is az állami úthálózat műszaki jellemzőit (burkolat-szélesség, ívviszonyok, burkolat-szerkezeti vastagság stb.) sok esetben „kinötte” a közúti forgalom. Ennek ismeretében fokozott aggodalommal állunk szemben – több esetben jogos aggodalommal –, hogy mi lesz, ha az amúgy is fokozódó közúti forgalom mintegy ugrásszerűen növekedik a vasúti árufuvarozás egy részének közúton történő lebonyolítása miatt? E kérdésben az 1968. március 18-i megyei tanácsülés egyértelműen foglalt állást, mely szerint a vasútállomások körzetesítését akkor lehet végrehajtani, ha annak közúti alapfeltételei is biztosítva lesznek.

Ugyanezen a megyei tanácsülésen megtárgyalásra került a Szolnok megye területén levő állami és tanácsi kezelésben levő utak kérdése is. 8/1968. (III. 18.) számú határozatban rögzítést nyert, hogy az állami utak kezelője – a KPM Közúti Igazgatóság – sikeresen oldja meg feladatát, ezért az utak állapota évről évre javul.

Ennek ellenére a fejlődés nem teljesen elégíti ki a kívánalmakat, különösen a keskeny burkolatú utak esetében.

Közúti igazgatóságunk állami költségvetésből gazdálkodik, tehát az úthálózat fejlesztésének és fenntartásának mértékét az országgyűlés határozza meg azon keresztül, hogy mennyi támogatást szavaz meg e célra.

Felügyeleti hatóságunk és igazgatóságunk rendelkezik 15 éves fejlesztési programmal, ezen belül 5 éves és éves tervvel is. Az utóbbiak minden esetben letárgyalásra kerülnek a megye vezető szerveivel is.

A közutak fejlesztésére biztosított állami támogatásból az 1963. évben végzett országos forgalomszámlálás alapján sorrendiségben azok az utak és útszakaszok kerülnek korszerűsítésre, amelyek forgalmi terhelése azt indokoltá teszi. A forgalomszámlálás alapján elsősorban a főközlekedési utak és a nagyobb fontossággal bíró összekötő utak korszerűsítése az elsődleges feladat, így Szolnok megyében:

- a 4. sz. budapest-záhonyi főközlekedési út
- 31. számú b.-pest-dormándi fk. út Pest m. határától Jászberény keleti részéig
- 32. sz. Hatvan-Szolnok szolnoki bevezető szakasz
- 34. sz. t.-füred-kenderesi fk. út T.-füred-Kunhegyes közötti szakasza
- 44. sz. kecskemét-gyulai fk. út Kunszentmárton térsége
- újszász-jászapáti összekötő út Jászkisér-J.-ladány közötti szakasza
- gyöngyös-jászberényi ök. út Jászárokszállás-Jászberény közötti szakasza
- szolnok-tiszasülyi ök. út
- szolnok-kiskunfélegyházi ök. út Szolnok belterületi szakasza

utak korszerűsítése van jelenleg is folyamatban, illetve hamarosan megkezdődik.

A felsorolt utak korszerűsítésének költsége mintegy 800 millió forintot tesz ki.

Fenntartási munkákra igazgatóságunk évente mintegy 34-38 millió forintot fordít, ezzel kell az 1330 km útjainkat minden időben forgalomra alkalmas állapotban tartani. Tehát 1 km állami úthálózatra 1 évben ráfordítható fajlagos fenntartási költség: 28 000 forint, ez sajnos alig teszi lehetővé, hogy a meglevő állapoton gyorsan lényeges változást lehessen elérni.

Különös gondot jelentett – és jelent – a mintegy 50 km, főleg belterületen levő burkolat megvédése, mert a télvégi olvadás ezeket a burkolatokat nagyon megviseli – sőt teljesen tönkre teszi – ilyen volt pl.: Karcagon a vásártéri vasútállomáshoz vezető út, Túrkevéen a Kuncsorbai út 1 km szakasza, ezek helyett új, korszerű utakat kellett építeni. Sajnos az ilyen olvadási károk helyreállítására külön hitelt nem kapunk, ezt a fenntartási hitelből kell elvégezni.

Bojti János Karcagi Tanács V. B. elnöke a folyóirat 84. oldalán egyáltalán nem hízolgó megállapítást tesz Karcag városában keresztülhaladó utainkról. Tény az, hogy ezek az utak jórészt kőburkolatúak, ami helyenként hullámos. A karcag-kunmadarasi út belső szakaszát átépítésre terveztük, amit a csatornaépítés miatt a város kérésére nem végeztünk el, de helyette átépítettük a karcagi bekötőút 1 km-es szakaszát.

Az úthálózatot folyamatosan fenntartjuk: ha anyagi lehetőségeink engedik, úgy a városközpont és az új kórház közötti szakaszt saját erőnkől 1970-ben át fogjuk építeni. De ki kell jelenteni, hogy a többi belső útszakaszok korszerűsítésére ebben az 5 éves tervben nem fog sor kerülni anyagi fedezet hiányában.

Megjegyzem még, hogy az igazgatóság vezetői legalább hetenként egyszer végigutaznak a szóban levő utakon is, de „hajókázási” problémával még eddig nem találkoztunk.

Dicsérendő dolognak tartjuk, hogy a tanácsí utak jobbak, mint az állami utak Karcagon, mert ez valószínű egyedi jelenség nemcsak megyénkben, de az egész országban is.

Dr. Nagy Károly elvtárs felveti, hogy a túrkeve-gyomai összekötő út nagyon rossz. Ez így igaz! 1967. évre három útszakasz szenvedett oly mértékű olvadási kárt, hogy abból 2 szakasz helyett: ami a vasútállomást és AFIT üzemet köti be a város központjához, új utakat kellett építeni. Hitelfedezet hiányában a szóban levő út 1969. évben kerül átépítésre (erről hivatalosan azóta már értesítést kaptak).

Oláh Lajos, a Kisújszállási Tanács V. B. elnöke az áthaladó 4. sz. főközlekedési út állapotát kifogásolta. Igaz, ez még április hónap első felében két rövid szakaszon rossz volt.

Oka: olvadási kár. Április végére az út ki lett javítva. A 4. sz. út rekonstrukciója 1969. évben koncentrált munkaként kezdődik meg, melynek keretében Kisújszállásnál egy felüljáró fog épülni, a város belterületén pedig csatornázott új út épül meg.

Osszegezve megállapíthatjuk, hogy városaink igényei közötti szempontból jogosak. Sajnos tudomásul kell venni mindenkinek, hogy az igények kielégítéséhez anyagi fedezetre van szükség, melynek gyors kielégítését a népgazdaság csak folyamatosan az ország gazdasági erejéhez képest tudja biztosítani.

Oláh Ferenc

A nagykunsági városok lakásgondjaihoz

A „Jáskunság” 1968. májusi számában megjelent „A nagykunsági városok” című írásban, az építési kölcsönt érintő felvetésekre az alábbi választ adom:

Dr. Nagy Károly és Oláh Lajos elvtárs is felvetette az építési kölcsönök alacsony összegét.

Az 1968. évi hitelezési irányelvek alapján megyénk vonatkozásában az átlaghitelezést 40 000 forinton belül kell megoldani. A megyei tanács végrehajtó bizottságával történő egyeztetés után az érdekelt városokra a következő átlag-hitelezési lehetőséget biztosítottuk:

Karcag	45 000 Ft
Mezőtúr	41 000 Ft
Kisújszállás	40 000 Ft
Túrkeve	40 000 Ft

Ezen belül a fiókok vezetőinek módjában áll 50 000 Ft-os maximális kölcsönt engedélyezni a már közölt átlagok betartása mellett. Ezek a hitelek természetesen a családiház-építkezésre vonatkoznak.

A differenciált hitelkamat – amely családiház-építkezéseknél 20 000 Ft összegre 2 százalékos, az ezt meghaladóra 6 százalékos kamatozású –, a kölcsönigénylőket befolyásolja a minél kisebb összegű hitel igénybevételére. Feltehető, hogy a cikkben elhangzott vélemények ezt is tükrözik.

Az Országos Takarékpénztár a kormány által biztosított lehetőségeken belül mindenkor igyekezett és igyekszik az igényeket lehetőség szerint teljes mértékben kielégíteni. A felvetésekkel kapcsolatban jelenleg azzal a javaslattal élek, hogy az érdekelt városi tanácsok vezetői, amennyiben szükségesnek látják, vegyék fel a kapcsolatot az érdekelt fiókokkal vagy igazgatóságunkkal a hitelezési igények fokozottabb kielégítése érdekében.

Oláh Lajos elvtárs utalt a társasház-építés kérdésére is. E témával kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a résztvevő városok közül Karcagon jelentős társasház-építés folyik az OTP saját beruházásában. *Feltétlenül helyes lenne a többi városban is megtalálni a módját annak, hogy a városiasodás érdekében társasház-építési tevékenységünket fokozni tudjuk.* Gondolok itt mind a magánszervezésű társasházakra, mind az OTP által építettekre. Azért is célszerű a társasház-építési tevékenység fokozása, mert a felvetésekben is érintett kölcsönök alacsony összege itt kedvezőbbnek ítéltető meg, mivel társasház-lakás esetén 100 000 Ft-os kölcsönáttaggal, esetenként 110 000 Ft-os kölcsönnyújtást is tudunk biztosítani.

Szűcs Ferenc

Hozzászólás a Jászkunság 1968. májusi számának a Kiskörei Vízlépcsőről eszóló cikkeihez

Széchenyi István 1834-ben a „Társalkodó” c. lapban 4 éves cikksorozatát indított, amelyben az egész Tiszavölgy rendezésének – manapság így mondanók – komplex rendezési tervéről beszélt. Kezdetől fogva nemcsak a Tisza szabályozásának szükségességét hangoztatta, hanem olyan rendezés terveit vázolta föl, amely – még mai szemmel nézve is – az egész alföldi probléma megoldását magában foglalta. Ennek az átfogó jellegű rendezésnek a részei Széchenyi szerint a következők: a forgalmi eszközök, utak, vasutak, víziutak fejlesztése, a Tisza szabályozása. Ez utóbbi kapcsán Széchenyi szerint a folyószabályozás, a belvízlevezetés, az öntözőcsatornák építése és az öntözéses gazdálkodás kialakítása, az erdőtelepítés, fásítás egyaránt megoldandók. Ezeket a gondolatait a 1846-ban megjelent „Eszmetörések különösen a Tiszavölgy rendezését illetően” c. munkájában még kiegészíti azzal, hogy gondol a vízgyűjtő terület helyes erdőművelésére, egyes részek újbóli erdősítésére és a talajvédelem problémáira.

Csak sajnálni lehet, hogy az utódok nem tudták mindig ilyen komplex módon szemlélni ezt a nagy kérdést, és hogy nem tettek meg minden erőfeszítést a probléma egymáshoz kapcsolódó részeinek gyakorlati megoldására.

Széchenyi átfogó koncepciójának fontos és szerves részét alkotta a Tiszavölgy öntözőcsatornákkal való ellátása. Minden érdekelt szakember előtt jó ideje világos, hogy népgazdaságunk számára milyen, szinte mérhetetlen értéket jelent az a sugárözön, az a középeurópai viszonylatban kiemelkedően magas napsugárzásmennyiség, amivel az ország rendelkezik és amely a legintenzívebb mezőgazdasági termelést teszi lehetővé, ha a termesztett növények kellő vízellátásával párosul. A nyári napsugárözönben fürdő Alföldünk minél belterjesebbé alakított mezőgazdasági anyagi felemelkedésünk egyik legfontosabb bázisa lehet. A biztonsággal termelő belterjes mezőgazdaságunk elengedhetetlen feltétele természetesen az öntözéses gazdálkodásnak minél nagyobb területen való elterjedése.

Az első igazán nagy lépést ezen a területen a szocialista tervgazdálkodás tette meg, amikor létrehozta a Tiszaoldali Vízlépcsőt és a hozzá csatlakozó csatornarendszert. Elhatározottságunk, hogy ezen a téren továbblépjünk, eredményezte, hogy megindultak a második nagy tiszai vízlépcső, a Tisza II., a Kiskörei Vízlépcső munkálatai. Míg a Tiszaoldali Vízlépcső tározóteréből kilépő 60 m³/sec öntözővíz kerekén 200 000 kat. hold öntözését biztosítja, addig a Kiskörei Vízlépcsőből kilépő csatornarendszer majdnem 120 m³/sec vízzel további 350 000 kat. holdon felüli területen fogja az öntözést lehetővé tenni.

Sok szó esett már eddig a Kiskörei Vízlépcsővel kapcsolatos műszaki megoldásokról, a tározandó víz mennyiségéről és felhasználásának módjáról, ami igen helyes. Viszont alig, vagy egyáltalán nem beszéltünk eddig a tározásra és felhasználásra kerülő víz minőségének problémáiról. Talán túlságosan is megnyugtató bennünket az a kétségtelen tény, hogy a Tisza a vízkémiai és szaprobiológiai vizsgálatok tanúsága szerint a legtisztább vizű európai nagyobb folyók sorába tartozik.

Valóban, a Tisza magyarországi folyásának nagy részén a „tisza” (oligo-béta-mezoszaprob) vagy az „elfogadható” (béta-mezoszaprob) vízminőségi kategóriába tartozik és csak viszonylag rövidebb szakaszokon minősül „kissé szennyezett” kategóriába tartozónak (béta-alfa-mezoszaprob). Átlagosan tényleg ilyen a Tisza és ha ez az állapot permanens volna és a jövőben sem kellene semmiképpen a vízminőség esetleges veszélyeztetésétől tartanunk, akkor a Kiskörei Vízlépcsővel kapcsolatban a Tisza vízminőségi problémáival aligha kellene különösképpen foglalkoznunk. A Tisza vízminőségi helyzete általában megnyugtató, több jel viszont arra utal, hogy a folyó vízminő-

ségét ennek ellenére éberén ellenőrizni kell, mert a folyót időlegesen igen jelentős szennyvízterhelések érhetik és érik is.

Különösen a Bodrog egyik mellékvíze, az Ondava mellett fekvő hencovcei cellulózegyár, valamint a Sajó mellett levő özörényi (Gemerska Horka) cellulózeüzem megszökött ipari szennyvizei, de kisebb mértékben a szolnoki ipari üzemek és egyéb, a Tisza partjára telepített, valamint a borsodi iparvidéken levő üzemek szennyvízproblémái köztudomásúlag nem egyszer komoly gondot okoztak már a szakembereknek, illetve az illetékes hatóságoknak.

Gondoljunk itt pl. arra a konkrét esetre, amikor 1967. augusztusában éppen az özörényi cellulózegyárból megszökő nagyobb ipari szennyvízhullám vonult végig a Sajón és a Tiszán. A szennyvízhullám levonulása okozta jelentős vízminőségromlás a Tiszában vízkémiai és szaprobiológiai módszerekkel egyaránt kimutatható volt. A szolnoki és szegedi vízügyi igazgatóságok vízminőségi felügyeletei a leadott „riasztás” nyomán óránként végezték az oxigénfogyasztás ellenőrzését. Szolnokon a szennyvízhullám 1967. VIII. 26-án jelentkezett és 22 mg/l oxigénfogyasztási értékkel VIII. 28-án kulminált, Szegeden pedig IX. 1-én jelentkezett és a szennyvízhullám felhígulása részben a közben bekövetkező öntisztulás hatására 13 mg/l-es oxigénfogyasztási értékkel kulminált. (A „normális” oxigénfogyasztás ebben az időszakban 5,7–6,1 mg/l körül volt.) A szennyvízhullám levonulása a folyó mikroszkópikus élővilágában is feltűnő átmeneti változásokat hozott létre, amennyiben hatalmas mértékben elszaporodtak benne az *Aphanizomenon flosaquae* nevű kékoszat egyedei, egészen a 3 000 000 ind./l értékekig. Ez a vízszíneződést okozó tömeges moszatszaporodás Szolnokon viszonylag rövidebb ideig tartott (Hamar József biológus szíves szóbeli közlése), míg Szegeden az árvízhullám levonulása után is még jól észlelhető volt.

Az *Aphanizomenon flos-aquae*, mint szennyeződést jelző, szaprobionta indikátorszervezetnek ilyen tömeges elszaporodása a vízminőség romlását jelzi, a béta-mezoszapróbától az alfa-mezoszaprób vízminőségi kategória felé való eltolódást. De cseztül a nagy egyedszámú moszat saját egyedeinek elbomló tömegével növeli a víz szerves szennyezettségét és így másodlagosan közvetlenül belejátszik a vízminőség romlásába. Utóbbi különösen álló vagy nagyon lassan mozgó vizekben következnek be, ahol ebből a szervezetből tartós „vízvirágzás” alakulhat ki. (Pl. a Rakaca-patak tárolójában az időszakos vízminőségromlások egyik oka az *Aphanizomenon* vízvirágzása.) És ennél a gondolatnál máris álljunk meg. Amennyiben ugyanis ez a szennyvízhullám a már elkészült Kisköre-i Vízlépcső vizét érte volna, annak sokkal lassabban mozgó vizében és főleg a lenitikus parti vizekben minden bizonnyal egy hosszabban tartó és következményeiben nem kellémes „vízvirágzás” alakult volna ki ebből a kékoszattól, szemben azzal, hogy a tároló nélküli folyószakaszon ez a szennyezés 3 nap alatt levonult, illetve levonulhatott.

Ilyen és hasonló, az eddigiek folyamán ismételtén észlelt esetek indokolják, hogy az építés alatt álló Kisköre-i Vízlépcső vízminőségi problémáinak szabatos tisztázására is gondoljunk. A szomszédos országokban és mindenhol a világon egyaránt kialakult gyakorlat, hogy egy ilyen nagyságrendű tárolónál már annak építése közben a vízkémiai és szaprobiológiai viszonyokat kutató állomást, laboratóriumot hoznak létre, amely a tároló létrehozása előtt a feltöltő víz vizsgálatával prognosztikus jelleggel a várható vízminőségi viszonyokat elemzi, majd a tároló létrejötte után folyamatosan ellenőrzi a vízminőséget, tanácsokat adva a vízminőségromlás okainak kiküszöbölésére. Ezt tették és teszik – hogy csak a földrajzilag legközelebbi példákra hivatkozzam – a Visztula folyó felső folyásánál létesített goczałkowicei tárolónál vagy a romániai Bistrita folyón Piatra Neamt közelében létesített tározónál, pedig ezek sem nagyobb létesítmények, mint a mi új tiszai tározónk. Az afrikai Volta folyó nagy tározójánál létesített

ilyen kutatóállomás munkálatainál immár évek óta magyar szakember működik főtanácsadói minőségben és más külföldi víztározók hidrobiológiai problémáinak megoldásába is ismételten bevonnak magyar hidrobiológusokat. Ugyanakkor – és ezt sajnálatos ténynek kell tartanunk – semmiféle jelét nem láttuk eddig, hogy a Kiskörei Vízlépcsőnél, hazánk eddigi legnagyobb vízgazdálkodási létesítményénél ilyen állomás, laboratórium felállítását terveznék. (Az, hogy különböző intézményeket megbíznak egyes vizsgálatok elvégzésével, semmiképpen nem pótolja egy olyan laboratórium munkáját, amelynek tevékenysége súlypontilag a vízlépcsőre irányul.)

A magunk részéről kezdeményeztük, hogy a Szolnoki Damjanich János Múzeumban az MTA támogatásával létesüljön egy olyan hidrobiológiai laboratórium, amelynek elsődleges feladata a Kiskörei Vízlépcső vizsgálata lenne. Ez a szerény méretűnek elköltött laboratórium a szolnoki VIZIG és KÖJÁL kitűnő szakembereinek munkájával kiegészülve, azokkal mintegy tematikai közösséget alkotva, kis anyagi ráfordítással is hasznosan, jó hatásokkal kézben tudná tartani a vízlépcső vízminőségi problémáit, amire – anélkül, hogy a „harangok félreveréséről” lenne szó, de a tapasztalatok szerint mégis – feltétlenül szükség van rá. A tervezett tárolótér 300–400 millió köbméternyi, a mezőgazdaságunk számára óriási kincset jelentő vize megérdemli, hogy vízminőségi vonatkozásokban is a legpontosabban ismerjük.

Uherkovich Gábor

Szerkesztőség megjegyzése:

A fenti cikk kéziratának beérkezte után a napi sajtóban híradás jelent meg arról, hogy a Vízminőségi Felügyelet keretében „a Kiskörénél épülő mesterséges tó vízkészletének állandó ellenőrzésére létrehozzák a kiskörei vízminőségi laboratóriumot” (l. a Népszabadság 1968. VII. 13-i hírét). Fel kell tételeznünk, hogy ebbe a döntésbe belevetett jelen cikk szerzőjének előzetesen különböző szak fórumok előtt elmondott érvelése. Az a véleményünk, hogy a vízminőségi felügyelet rutin-feladatait ellátó vízminőségi laboratórium mellett is kívánatos a szolnoki múzeumnál létesítendő kutatólaboratórium létrehozása, mint olyan létesítményé, amely a problémakör hidrobiológiai alap kutatási vonatkozásaival foglalkozhatna elmélyültebben.

Marcel Siret: Virágos fák

ÁRA: 5 Ft

Serge Delaveau: Auvergne, 1968